

СЛОВНИКОВІ МАТЕРІАЛИ

Орися Демська-Кульчицька, к. філол. н.*
 Інститут української мови НАН України (Київ)
 161.2.81'374

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОНЯТЬ КРАЇН
 ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ
 (УКРАЇНСЬКА ЧАСТИНА)

У матеріалах до Словника суспільно-політичних понять країн центрально-східної Європи, запропоновано узагальнену модель і структуру словникової статті. Матеріали до Словника містять список використаних джерел, реєстр та власне словникові статті.

Словник суспільно-політичних понять країн центрально-східної Європи є великим міжнародним проектом, започаткованим спільно Університетом Нансі 2 (Франція) й Варшавським Університетом. Перший етап роботи передбачав укладання базового реєстру суспільно-політичних понять, актуальних для європейського геополітичного простору в ХХ – на початку ХХІ ст. Базовий реєстр суспільно-політичних лексем-понять уклали науковці Університету Нансі 2, зокрема проф. Данута Бартоль. Далі базовий реєстр було запропоновано для опрацювання учасникам проекту і шляхом анкетування встановлювалася актуальність кожного з реєстрових понять у кожній конкретній національній суспільно-політичній традиції, а також сам реєстр доповнювався індивідуальними, важливими лише для національної суспільно-політичної традиції поняттями. Так, із базового реєстру для української суспільно-політичної традиції виявилося абсолютно неактуальним поняття *лаїзм (лаїцизм)*, натомість внесено поняття *соборність, Чорнобиль, голодомор*. Загалом реєстр української частини налічує 76 лексем-понять, що підлягали лексикографічному описові, базову модель якого запропонував Єжи Моляс¹. Узагальнено базова модель словникової статті за Є. Молясом має таку структуру:

- значення, підтверджені лексикографічними джерелами;
- значення, підтверджені в текстах;
- примітки;
- колокації; реченнєві конструкції; речення;
- синоніми.

Для лексикографічного опису українського матеріалу ми взяли за основу наведену вище модель, але дещо її змодифікували, внаслідок чого структура словникової статті української частини *Словника суспільно-політичних понять країн центрально-східної Європи* налічує вісім структурних полів:

- 1) наголошена реєстрова лексема-поняття;
- 2) чужомовні відповідники;
- 3) етимологія запозичених лексем-понять (не подаємо етимології до українських лексем-понять, а також тих, що належать до загальнослов'янського лексичного фонду);
- 4) лексикографовані значення;

* © О. Демська-Кульчицька, 2006

¹ Див.: Molas J. Propozycja układu artykułu hasłowego w «Słowniku pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej» na przykładzie chorwackiego leksemu «bratstvo» // *Język. Polityka. Społeczeństwo*. – Warszawa: Elipsa, 2004. – S. 31-44.

- 5) контексті значення;
- 6) колокації та ідіоми;
- 7) суміжні поняття;
- 8) спільнокореневі слова.

Щодо мов чужомовних відповідників, то це французька й польська мови, тобто мови тих країн, де видаватиметься зведений *Словник суспільно-політичних понять країн центрально-східної Європи*, а також російська мова, що була й залишається актуальною для суспільно-політичного життя України в ХХ на початку ХХІ ст.

Під лексикографованим значенням розуміємо значення, зафіксоване українськими словниками різного типу – філологічними, енциклопедичними, та різного періоду, зокрема радянського: *Словник української мови* (СУМ), *Словник іншомовних слів* (СІС); так званого перебудовного: *Мала Енциклопедія Етнодержавознавства* (МЕЕ), *Малий словник історії України* (МСІУ); незалежності: *Енциклопедія політичної думки* (ЕПД), *Нове в українській лексиці* (Нове), *Український словник-енциклопедія* (УСЕ).

У частині «контекстні значення»: по-перше, подано нові нелексікографовані значення або відтінки значень реєстрових лексем-понять; по-друге, кожне з цих нових значень чи відтінків значень проілюстровано цитатами з текстів суспільно-політичних періодичних видань: *Голосу України* (ГУ), *Дзеркала тижня* (ДТ), *Сільських вістей* (СВ), *Урядового кур'єра* (УК) й *України молоді* (УМ), а також *Конституції України*; і, по-третє, наведено також ті нові значення або відтінки значень, що підтверджені фактичним матеріалом, але які, можливо, мають тимчасовий характер, тобто із зміною суспільно-політичних акцентів у державі частота їх вживання різко знизиться.

Поняття, притаманні лише українській суспільно-політичній традиції, введені до базового реєстру, описано в межах суміжного базового поняття.

І *Словник суспільно-політичних понять країн центрально-східної Європи* загалом, і використана в *Словнику* модель лексикографічного опису зокрема, покликані презентувати функціонально-семантичну динаміку описуваних лексем-понять у словниковій праці реєстративного типу й опосередковано відобразити суспільно-політичні тенденції, що домінували в Україні як окремі одиниці й частини більшого геополітичного простору.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ СКОРОЧЕННЯ

КУ – Конституція України

СЛОВНИКИ Й ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

ЕПД – Енциклопедія політичної думки (За ред. Д.Міллера – Київ, 2000)

МЕЕ – Мала Енциклопедія Етнодержавознавства (Відп. ред.

Ю.І.Римаренко – Київ, 1996)

МСІУ – Малий словник історії України (За ред. В.Смоля. – Київ, 1997)

Нове – Нове в українській лексиці (Д. Мазурик. – Львів, 2002)

СІС – Словник іншомовних слів (За ред. О.С.Мельничука. – Київ, 1974)

СУМ – Словник української мови в 11-ти томах (За ред. І.К.Білодіда. – Київ, 1971–1981)

УСЕ – Український словник-енциклопедія (Київ, 1999)

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

ГУ – Голос України

ДТ – Дзеркало тижня

СВ – Сільські вісті

УК – Урядовий кур'єр

УМ – Україна молода

РЕЄСТР СЛОВНИКА

Атеїзм (athéisme)
Батьківщина (patrie) → вітчизна
Братерство (fraternité)
Бюрократія (bureaucratie)
Відповідальність (responsabilité)
Вітчизна (patrie)
Влада (pouvoir)
Власність (propriété)
Глобалізм (mondialisme (globalisme))
Голодомор (génocide ukrainien) → тоталітаризм
Громадська думка (opinion publique)
Громадська служба (service public)
Громадянин (citoyen)
Демократія (démocratie)
Держава (état)
Екологія (еколог) (écologisme (écologiste))
Європа (europe) / європеїзм (européisme)
Зелені (verts)
Ідеал (idéal)
Ідентичність (національна, етнічна, культурна) (identité (nationale, ethnique, culturelle))
Ідеологія (idéologie)
Інтегризм (intégrisme)
Інтелектуал (intellectuels)
Інтелігенція (intelligentsia)
Інтернаціоналізм (internationalisme)
Капіталізм (capitalisme)
Клас (буржуазія; робітничий клас) (classe (bourgeoise, ouvrière))
Комунізм (communisme)
Консерватизм (консерватор) (conservatisme (conservateur))
Конституція (constitution)
Космополітизм (cosmopolitisme)
Країна (pays)
Лаїцизм (laïsme)
Лібералізм (libéralisme)
Ліви (gauche)
Мир (paix)
Монархізм (monarchisme)
Народ (peuple)
Націоналізація (nationalisation)
Націоналізм (nationalisme)
Національна мова (langue nationale)
Нація (nation)
Незалежність (indépendance)
Освіта (éducation)
Парламент (parlement)
Парламентаризм (parlementarisme)
Партія (parti)
Патріотизм (patriotisme)
Плюралізм (pluralisme)

Повстання (insurrection)
 Політика (politique)
 Популізм (populisme)
 Праві (droite)
 Право (droit)
 Президентство (présidentialisme)
 Профспілки (syndicat)
 Революція (révolution)
 Регіон (région)
 Регіоналізм (régionalisme)
 Релігія (religio)
 Республіканізм (républicanisme)
 Республіканські цінності (valeurs républicaines)
 Рівність (égalité)
 Свобода (liberté)
 Соборність (пол. sobornosc) → незалежність
 Соціалізм (socialisme)
 Сталінізм → фашизм
 Суверенітет (souveraineté)
 Суспільство (société)
 Тоталітаризм (totalitarisme)
 Традиція (tradition)
 Утопія (utopie)
 Фашизм (fascisme)
 Фемінізм (féminisme)
 Церква (église orthodoxe)
 Чорнобиль (Chomobil) → екологія (еколог).

СЛОВНИК

АТЕЇЗМ

фр. athéisme, пол. ateizm, рос. атеизм.

з грец. α...ι θεός – Бог: «безбожність» (СІС).

Лексикографовані значення:

- 1) заперечення існування бога; відмова від релігійних вірувань; безбожність; безвір'я (СУМ, 1);
- 2) доктрина чи життєва позиція, що заперечує існування Бога, релігійна байдужість (УСЕ).

Контекстні значення:

державна ідеологія, в основі якої лежить заборона віросповідання:
*комуністична ідеологія тих часів вирізнялася непримирним войовничим **атеїзмом** ДТ №12(387), 2002; Україна – найдавніша християнська держава, після сімдесяти років радянського **атеїзму** ми опустилися до рівня дикої язичницької країни ДТ №35(359), 2001; віруючі всіх християнських конфесій єдналися, гуртувалися, щоб протиставитися тоталітарному **атеїзмові** УМ 2005.12.22; романтичне ставлення до церкви було лише підкріплене насильницьким **атеїзмом**, на відміну від природної секуляризації на Заході ДТ №36(411), 2002.*

Колокації та ідіоми:

агресивний (войовничий, насильницький, розгнуданий, більшовицький, тоталітарний) **атеїзм**;

музей **атеїзму**, музей історії релігії та **атеїзму**.

Суміжні поняття: Бог, релігія, релігійність, віра; деїзм, теїзм, пантеїзм.

Спільнокореневі слова: атеїстичний *прикм.*, атеїст, атеїстка.

БАТЬКІВЩИНА / ВІТЧИЗНА

БАТЬКІВЩИНА

фр. patrie, *пол.* ojczyzna, *рос.* родина.

Лексикографовані значення:

- 1) країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; вітчизна (СУМ, 1);
- 2) місце народження кого-небудь (СУМ, 1);
- 3) *перен.* місце зародження, походження або виникнення чого-небудь (СУМ, 1).

ВІТЧИЗНА

фр. patrie, *пол.* ojczyzna, *рос.* отчизна.

Лексикографовані значення:

- 1) батьківщина, рідний край (СУМ, 1);
- 2) країна, в якій людина народилася, провела значну частину свого життя, в якій мешкає, з якою відчуває міцний емоційний зв'язок, незважаючи на просторове віддалення (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **Україна (з великої літери):** Микола Руденко назавжди повернувся на **Батьківщину**. Вільна Україна, окрім звання лауреата Державної премії ім. Тараса Шевченка, пошанувала його високим звання Героя України...УК 2005.12.17; Донбас – це невіддільна частина нашої прекрасної **Вітчизни** – України УК 2005.11.22; так ніхто ніколи ще не писав саме про мою **Вітчизну** – мою, нашу Україну! ДТ №19 (343), 2001;

2) **місце подій (з малої літери):** світ заговорив про Україну не лише як про **батьківщину** чорнобильської вирви ДТ №17(442), 2003;

3) **культурне, етнічне, побутове тощо середовище перебування людини (з малої літери):** ностальгія – це туга за втраченою **батьківщиною**. Останнім часом, щоправда, це поняття передбачає не стільки географічно-просторовий, скільки історично-часовий вимір ДТ №28(403), 2002; поетеса Роза Ауслендер вважала свою **вітчизну** безпосередньо втраченою, тому жила в материзні – Слові ДТ №24(348), 2001;

4) **власна назва (з великої літери, у лапках):** ледь втримався у своєму приміщенні старий добрий журнал «**Вітчизна**» УМ 2005.12.22; це Соцпартія, «**Батьківщина**», "Наша Україна", Народна партія. СВ 2005.11.24.

Колокації та ідіоми:

історична (мала) **Батьківщина**; День захисника **Вітчизни**; рідна **Вітчизна**.

Нема пророка у своїй **Вітчизні**; Солодко і почесно вмерти за **Вітчизну**.

Суміжні поняття: рідна земля; патріотизм.

Спільнокореневі слова: вітчизняний *прикм.*

БРАТЕРСТВО

фр. fraternité, *пол.* bratstwo, *рос.* братство.

Лексикографовані значення:

велика дружба, братське єднання (СУМ, 1);

Контекстні значення:

1) **почуття духовного єднання між людьми:** можливість пережити неповторне відчуття загальнолюдського **братерства**, такої єдності прагнень і помислів, такого піднесення, коли, здавалося, душа торкається зірок УК 2005.11.22; якщо в церкві царює смирення, **братерство** й любов, то не залишиться вона без благодаті УМ 2005.11.01; мужність і сила духу, що повела на борню за право вибору, проти ошуканства і свавілля кровожерної влади, сила єднання і відроджена віра в себе, в **братерство** знайомих і незнайомих – хіба таке може забутиш, зів'янути, вивітритись?! СВ 2005.12.30;

2) **почуття належності до певної спільноти людей:** у дітей любов до театру з роками проходить, у людей же, які об'єдналися в це прославлене **братерство** лялькарів, любов до ляльки оселилася в серцях назавжди ДТ №42(315), 2000; музика Верді [...] формує навколо себе велике **братерство** музикантів світу ДТ №5(329), 2001; через сорок років після закінчення спортивної кар'єри, відчуваю **братерство** з людьми, котрі

присвятили своє життя одному з найважчих і невдячних занять – спортивній ходьбі ДТ №27(300), 2000;

3) **гасло; політична ідея:** він раніше від інших у Сербії зрозумів, що ідеї соціалізму та **братерства** народів уже не спрацьовують ДТ №40(313), 2000; люди охоче відгукнулися на доктрину, яка дає їм надію на порятунок, **братерство** та милосердя ДТ №15(339), 2001; Кожен великий суспільний рух (а великі революції тим більше) має свою Євангелію і робить її мечем. Здебільше ця Євангелія, цей меч – Свобода. А від часів Французької революції ще й Рівність і **Братерство** ДТ №8(433), 2003.

Колокації та ідіоми:

Свобода, Рівність, **Братерство; братерство** та милосердя; **братерство** народів.

Суміжні поняття: дружба; побратимство.

Спільнокореневі слова: братерський *прикм.*, братання, брататися.

БЮРОКРАТІЯ

фр. bureaucratie, *пол.* biurocracja, *рос.* бюрократия.

з *фр. bureaucratie*: «панування канцелярії; канцеляризм» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) канцелярщина, зневага до суті справи заради додержання формальностей (СУМ, 1; УСЕ);

2) у капіталістичних країнах – система управління, що характеризується відірваністю від народу і спирається на касту урядовців (СУМ, 1);

3) ієрархічна, регульована правилами організація, яка спирається на визначені угодою стосунки між керівниками та підлеглими, з постійним оплачуваням персоналом (УСЕ);

4) *збірн.* бюрократи «представники бюрократичної системи управління; великий урядовець» (СУМ, 1).

Контекстні значення:

1) **система управління, в якій керівні посади в органах виконавчої влади обіймають професійні управлінці:** якщо мене спитують, що найбільше потрібно Україні, я скажу: бюрократи. **Бюрократи** в хорошому розумінні УМ 2005.11.01; українська державницька **бюрократія** має успішний досвід спротиву та «спускання на гальмах» нав'язаних Україні силою чи хитрістю нерівноправних і несправедливих угод та договорів ДТ №1(580), 2006;

2) **система управління професіоналів, яка набула негативних ознак гіпертрофованого формалізму, зволікання, невідповідальності тощо:** застосовується весь «джентльменський набір» махрового **бюрократизму** – від доган за надуманими приводами до ліквідації структурних підрозділів УМ 2005.11.19; **Бюрократія** ніколи не шукає собі «зайвої» роботи УК 2005.11.09; дедалі міцнішою стає переконаність у тому, що переломити хід кризового розвитку країни можливо, тільки усунувши альянс **бюрократії** та олігархії від управління державою ДТ №36(309), 2000; солідний державний службовець, з тих, що вміють усе – труднощі долати, боротися з **бюрократією**, іти в ногу з часом і залишатися привабливою жінкою СВ 2006.01.24;

3) **корпус професійних управлінців, як специфічної соціальної групи:** **бюрократія** спонтанно зайняла вивільнену політичну нішу. Вона зі зняття політичної влади сама стала владою ДТ №4(379), 2002.

Колокації та ідіоми:

державницька (радянська, пострадянська) **бюрократія**; українська (польська, німецька, європейська язійська) **бюрократія**.

Суміжні поняття: держава; управління державою; державний апарат управління.

Спільнокореневі слова: бюрократизм, бюрократичний *прикм.*, бюрократизація, бюрократизувати, бюрократизуватися, бюрократично *присл.*, бюрократ, бюрократка.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

фр. responsabilité, *пол.* odpowiedzialność, *рос.* ответственность.

Лексикографовані значення:

- 1) покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова (СУМ, 1);
- 2) серйозність, важливість справи, моменту тощо (СУМ, 1).

Контекстні значення:

1) **моральна норма:** поважаю ідею **відповідальності** перед суспільством ДТ №16(491), 2004; **вийти на рівень плуралістичного мислення, альтернативного вибору через діалогічність своєї позиції, суто індивідуальної, але базованої на етиці відповідальності** ДТ №38(513), 2004; **мати якусь моральну відповідальність перед власним народом, а не пнутися за вітчизняною буржуазією з її нездоровим прагненням до розкоші** УМ 2005.11.08;

2) **риса людського характеру:** це його моральна і професійна **відповідальність** за порядок в юридичній системі УМ 2006.01.19; **головним завжди залишалося почуття відповідальності** – перед самим собою, перед людьми, перед мистецтвом ДТ №27(300)2000; **готовий брати на себе політичну відповідальність** за їх доведення до суду. СВ 2005.11.15;

3) **громадянська позиція, обов'язок щодо своєї держави:** Україна входить у парламентську виборчу кампанію, і, на жаль, більшість політичних сил не готові брати на себе **відповідальність** щодо проведення реформ УМ 2005.10.27; **не може демократія з'явитися раніше, ніж вона з'явиться у свідомості й душах кожного з нас. Ми всі мусимо «тідрости» в розумінні своєї громадської відповідальності за свободу** УМ 2005.11.23; **в Україні з'явилася спільнота людей, готових узяти відповідальність за майбутнє країни у свої руки** ДТ №49(524), 2004; **восторжестувала і мудрість політиків, які несуть на своїх плечах тягар відповідальності за долю народу і майбутнє країни** ДТ №17(341), 2001;

4) **юридична, політична, адміністративна тощо чинність, як наслідок яких-н. дій, вчинків тощо:** **карна справа була порушена за трьома статтями КК України, що передбачають відповідальність за терористичні дії, незаконне володіння зброєю та крадіжку боєприпасів** УМ 2005.11.09; **одним із положень цих європейських стандартів є те, що нести відповідальність має конкретний винуватець** УК 2005.11.17; **запроваджується механізм дуже жорсткої машинної відповідальності за несплату податків** ДТ №26(299), 2000; **люди знають, що порушення закону тягне за собою відповідальність** УК 2005.10.26.

Колокації та ідіоми:

притягати до **відповідальності** кого; покласти **відповідальність** на кого за що; громадянська (моральна, персональна) **відповідальність**; нести **відповідальність**, брати/взяти на себе **відповідальність**; перерозподіл (усвідомлення, відсутність) **відповідальності**; **відповідальність** перед народом (Богом, людьми, батьками).

Спільнокореневі слова: відповідальний *ім.*, *прикм.*, відповідально *присл.*, відповідати, відповідач, відповідачка.

ВЛАДА

фр. pouvoir, *пол.* władza, *рос.* власть.

Лексикографовані значення:

- 1) політичне панування (СУМ, 1);
- 2) керівні державні органи; уряд (СУМ, 1);
- 3) право на можливість розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь (СУМ, 1);
- 4) особи, що мають урядові повноваження (СУМ, 1);
- 5) суспільні стосунки між двома особами, між особою і групою або між групами, які полягають в тому, що одна із сторін може на законній підставі й тривалий час змушувати другу сторону до визначених дій, а також володіє засобами, які гарантують контроль за цими діями (УСЕ);

б) *перен.* сила кого-, чого-небудь, могутність (СУМ, 1).

Контекстні значення:

засоби масової інформації (вживане зазвичай у словосполученні з прикметником четверта й у лапках): за півгодини спілкування з керівництвом транспортного вузла представники «четвертої влади» усвідомили: всю силу місцевого адмін- і бізнесресурсу ДТ №36(309), 2000; бурхливе розмноження вільних засобів інформації як «четвертої влади» після розвалу Радянського Союзу було проривом у демократію ДТ №3(378), 2002.

Колокації та ідіоми:

сільська (міська, республіканська) **влада**; демократична **влада**; цивілізована **влада**; колишня (попередня) **влада**, нинішня (теперішня, нова) **влада**; радянська (революційна, тоталітарна) **влада**; економічна **влада**;

гілки **влади**, судова **влада**, законодавча **влада**, виконавча **влада**; органи виконавчої (законодавчої, судової) **влади**; атрибути **влади**; брати **владу** в свої руки, втримати **владу**, зберегти **владу**.

Суміжні поняття: панування; управління (правління); уряд.

Спільнокореневі слова: владарювання, владарювати, владний *прикм.*, владність, владно *присл.*

ВЛАСНІСТЬ

фр. propriété, *пол.* własność, *рос.* собственность.

Лексикографовані значення:

1) майно належне, кому-, чому-небудь (СУМ, 1);

2) належність чогось кому-, чому-небудь із правом розпоряджатися (СУМ, 1).

Контекстні значення:

1) **форма правового обов'язку:** *ініцій необхідний фундамент демократії – приватна власність, яка дає запоруку незалежності громадянина від натиску з боку держави* УК 2005.10.20; *власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству* КУ; *патріархальні відносини власності, властиві європейським авіаперевізникам, уже давно демонструють ознаки руйнації* ДТ №26 (299), 2000; *використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі* КУ;

2) **володіння й розпорядження особисто створеними предметами, творами, програми тощо:** *іноді справді слід замислитися: а чи не використав цей митець для свого злету і, відповідно, збагачення, інтелектуальну власність інших авторів* УМ 2005.10.27.

Колокації та ідіоми:

державна (приватна, комунальна, громадська) **власність**; інтелектуальна **власність**; форма **власності**; право на **власність**, право **власності**; перерозподіл **власності**; правова система **власності**.

Суміжні поняття: володіння, паво володіння; приватизація; націоналізація, реприватизація.

Спільнокореневі слова: власництво, власницький *прикм.*, власник, власниця.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ / ГЛОБАЛІЗМ

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

фр. globalisation, *пол.* globalizacja, *рос.* глобализация.

від *глобальний* «загальний, всесвітній» з *фр.* global від лат. *globus* «куля» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) створення єдиної загальнопланетарної системи господарювання (Нове);

2) сукупність політичних, економічних, демографічних факторів, які вийшли за межі окремих держав і торкаються інтересів усього людства (Нове).

Контекстні значення:

1) **процес економічної, культурної, політичної тощо інтеграції:** *сьогодні ідея національної держави, внаслідок глобалізації та змицнення як міждержавних об'єднань,*

так і економічного кооперування, також зазнала змін і знайшла своє продовження в утворенні «інтернаціональних» держав ДТ 27(300), 2000; в умовах **глобалізації** будь-яка країна, що не прагне до інтеграції у світовий простір, перебуває осторонь від загальнопланетарних тенденцій, прирікає себе на існування на задвірках цивілізації ДТ №21(345), 2001; не дуже поки що зрозуміла нам глобалізація. Її суть – в уніфікації інтересів країн цілих регіонів, зокрема й в економіці (виробництво зброї), й у сфері військової безпеки (торгівля зброєю), й у загальному стабільному розвитку (у забезпеченні регіональної безпеки) ДТ №26(350), 2001;

2) **процес розповсюдження чого-н. у всьому світі: глобалізація** світової економіки, створення транснаціональних корпорацій започаткували постіндустріальну епоху, досягнення НТР в галузі інформатики і відкриття «світової павутини» – Інтернету – створили інформаційне суспільство ДТ №43(367), 2001; борються з **глобалізацією** означає, передусім, борються з глобальним обміном інформацією та знаннями ДТ №37 (412), 2002;

3) **уодноманітнення: воістину глобалістичний за світовідчуттям твір**, який наочно доводить, що **глобалізм** – не безвихідь цивілізації, як вважають його супротивники, а скоріше новонадбання періоджерел земного буття ДТ №27(402), 2002; у метафізичному сенсі **глобалізм** – це прагнення запобігти поверненню людства у стан до вавилонського стовпотворіння, тобто культурної одноманітності, монізму ДТ №23(448), 2003.

Колокації та ідіоми:

умови (передумови) **глобалізації**; процеси (наслідки, результати) **глобалізації**; **глобалізація** світової економіки; економічна (культурна) **глобалізація**.

Суміжні поняття: інтеграція.

Спільнокореневі слова: глобальний *прикм.*, глобалізаційний *прикм.*, глобалістичний *прикм.*, глобалізуватися, глобально *присл.*

ГРОМАДЯНИН

фр. citoyen, *пол.* obywatel, *рос.* гражданин.

Лексикографовані значення:

1) особа, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави (СУМ, 2);

2) дорослий чоловік, а також форма звертання до нього (СУМ, 2);

3) *іст.* член громади (СУМ, 2).

Контекстні значення:

1) **небайдужий член суспільства, мешканець держави: глава держави** наголосив, що за останніх 15 років життя в нашій історії не було жодної події, де Борис Олійник не сказав би своє вагомe слово як поет чи **громадянин** УК 2005.10.28; але найвищим творчим злетом і громадянським піднесенням переяславського часу став вірш «De Libertate», заповіданий Сквородою нам, **громадянам** незалежної України ДТ №29(302), 2000; *еліто*, *заякана* й *упакована*, *прокинсь* та *стань Громадянином* своєї країни, *знайди* в собі мужність захистити свій народ ДТ №10(334), 2001; *треба* було *оуже* любити свій рідний край, *бути* вірним йому, *відповідальним громадянином*, *щоб* прислухатися до *голосу Неба* і *зовсім* не слухати *голосів* владних, *грізних* і *вимогливих*. ДТ №14(489), 2004;

2) **вільна людина: трагедія «Курська» засвідчила, що з чорнобильських часів** так нічого й не змінилося. Владі так само наплювати на людей, вони – не **громадяни**, вони – *піддані* ДТ №33(306), 2000;

Колокації та ідіоми:

пересічний **громадянин**; українськомовні (російськомовні) **громадяни**; права і свободи **громадян**, інтереси **громадян**; захист прав **громадян**; рівність **громадян** перед законом;

громадянське суспільство; громадянська непокоря, громадянські свободи.

Суміжні поняття: громадянство.

Спільнокореневі слова: громадянство, громадянський прикм., громадянин, громадянка.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА

фр. opinion publique, *пол.* opinia publiczna, *рос.* общественное мнение.

Лексикографовані значення:

сукупність поглядів членів суспільства чи значної його частини на справу, яка у певний момент є предметом загального зацікавлення (СУМ, 2; УСЕ).

Контекстні значення:

позиція, переконання громадян загалом або групи громадян: *Найприкріше те, що з задрісною заповзятливістю, від Києва до Миколаєва, ігнорувалася громадська думка – воля тих співвітчизників, кому жити, ростити хліб, плекати дітей* УК 2005.11.17; *точка зору перетворюється на громадську думку* ДТ №15(543), 2005; *я визнаю один вид цензури – це громадська думка, це оцінка суспільством тих чи інших проявів* УК 2005.11.12; *саме в Парижі проросійське лобі намагається переконати громадську думку і пресу, що вступ України в ЄС невігідний за більшістю параметрів* ДТ №5(533), 2005.

Колокації та ідіоми:

опитування (вивчення, формування) **громадської думки**; маніпулювання **громадською думкою**; вплив на **громадську думку**; тиск на **громадську думку**.

ГРОМАДСЬКА СЛУЖБА / ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ

фр. service public, *пол.* służba publiczna, *рос.* общественная служба.

Контекстні значення:

об'єднання громадян (часто за фахом) на основі спільності інтересів, мети, програми дій для здійснення якихось дій у суспільстві: *їх беруть на службу бозна-звідки, а громадська організація об'єднується з професіоналів конкретної справи, або людей, фанатично відданих справі* УК 2005.11.29; *у всіх районах нашої області створено громадські об'єднання, в які входять пацієнти та їхні рідні* ДТ №39(414), 2002; *над законодавчим і практичним вирішенням питань, визначених на з'їзді першочерговими, підприємці, громадські організації та держава мають працювати спільно* УК 2005.11.29; *у чесній конкурентній боротьбі з громадськими організаціями чиновники безсилі* ДТ №29(404), 2002; *що на минулих виборах, коли влада оголосила публічну війну громадянському суспільству, пресингувала небажаних для неї кандидатів, саме громадські організації підняли голос на захист демократії* ДТ №48(473), 2003.

Суміжні поняття: громадське об'єднання; соціальна служба.

ДЕМОКРАТІЯ

фр. democratie, *пол.* demokracja, *рос.* демократия.

з гр. δημοκρατία з δήμος – народ і κράτος – влада: «народовладдя» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) форма державного устрою, політичний лад, при якому верховна влада належить народові (СУМ, 2; УСЕ);

2) форма, принцип керівництва яким-небудь колективом, при якому забезпечується активність і широка участь цього колективу в здійсненні всіх заходів (СУМ, 2);

3) широкі верстви трудового народу (СУМ, 2).

Контекстні значення:

1) **свобода (слова, дій, совісті, преси, вибору тощо):** *ми переживаємо перехідний період. Раніше в нас була формальна демократія з ознаками авторитаризму. Сьогодні ми потроху переходимо до реальної демократії* УМ 2006.01.21; *щоб уникнути таких ситуацій, досвідчені демократії розробляють конституційні гарантії, які забороняють будь-кому втручатися у свободу інформаційного обміну* ДТ №18(342), 2001; *у НСНУ є вдосталь інтриг, що характерно*

для абсолютної більшості українських партій і партійок, але є й велика **демократія**, що притаманно далеко не всім нашим партійним утворенням УМ 2005.11.15

2) **високі стандарти життя; перен. розвинене суспільство:** на зовнішньополітичній арені серед завдань уряду є повномасштабна європейська та євроатлантична інтеграція, здійснення нової регіональної політики, спрямованої на забезпечення **демократії**, стабільності та процвітання у Східній Європі УК 2005.10.26; проблема, як уже багато говорилося, не в членстві України в НАТО чи ЄС, а в необхідності наближення до їхніх стандартів **демократії**, умов життя, ведення бізнесу тощо ДТ 38(463), 2003; **переконалий: демократія** має бути економічно успішною УК 2005.11.05; **потрібно розуміти, що демократія і свобода ще не стали синонімом економічного зростання** УК 2005.11.23; **це відбудеться тоді, коли демократія в Україні, попри все, стане реальною дійсністю, а не розмитою видимістю демократії, а економіка багатого краю нарешті проявить себе найголовнішим гарантом його внутрішньої свободи** ДТ №6(481), 2004;

3) **власна назва: партія «Нова демократія»** УМ 2005.11.08.

Колокації та ідіоми:

американська (стара, нова) **демократія**; ліберальна (парламентська, партійна) **демократія**; табірна **демократія**; досвідчені **демократії**; стандарти **демократії**.

Суміжні поняття: плюралізм; всенародна держава, влада народу; Конституція.

Спільнокореневі слова: демократизація, демократизм, демократичність, демократичний *прикм.*, демократично *присл.*, демократизувати, демократизуватися, демократ, демократка.

ДЕРЖАВА

фр. Etat, *пол.* państwo, *рос.* государство.

Лексикографовані значення:

1) апарат політичної влади в суспільстві (СУМ, 2);

2) країна з таким апаратом політичної влади (СУМ, 2);

3) політична організація суспільства, котре населяє визначену територію та володіє політичним, економічним і соціальним суверенітетом (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **в сучасному українському політичному дискурсі слово головно функціонує зі значенням «апарат політичної влади в суспільстві; органи, які репрезентують державу»:** **державу** в особі Кабміну, який делегує свої повноваження ДТ № 15(440), 2003; **державу** бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються **державою** КУ;

2) **історична, геополітична спільнота людей:** на початку ХХ ст. Української **держави** не існувало. Але була суцільна територія, на якій українці становили більшість населення ДТ №39(514), 2004; ми відновлюємо українську **державу** і розбудовуємо державність, повертаючись, звичайно, не до середньовіччя, але до власних державницьких традицій, власного державотворчого процесу, пам'ятаючи, що саме українська **державу** є національно-історичним феноменом МБЕ 1996.

Колокації та ідіоми:

правова (цивілізована, поліцейська) **державу**; президентська (парламентсько-кабінетна, парламентська) **державу**; мононаціональна (полі-національна / багатонаціональна) **державу**; ядерна **державу**; морська **державу**; глава **держави**; (екологічна, економічна, ядерна) безпека **держави**.

Соромно (неприємно) за **державу**.

Суміжні поняття: країна; суверенітет, незалежність, соборність; громадянство; прапор, герб, гімн.

Спільнокореневі слова: державність, державний *прикм.*, державник, державець; держ. ...: держапарат, держслужба, держслужбовець.

ЕКОЛОГІЯ (ЕКОЛОГ) / ЧОРНОБІЛЬ

ЕКОЛОГІЯ

фр. écologiste, *пол.* ekologia (ekolog), *рос.* экология (эколог).

з гр. οἶκος – оселя, середовище і λόγος – наука: «наука про зв'язок організмів з середовищем» (СІС).

Лексикографовані значення:

- 1) взаємовідношення між організмом і навколишнім середовищем (СУМ, 2);
- 2) розділ біології, що займається вивченням взаємовідношення між організмом і навколишнім середовищем (СУМ, 2).

Контекстні значення:

1) **комплекс дисциплін, заходів, структур, скерованих на вивчення впливу людини на довкілля, охорону, захист тощо довкілля:** *серед яких були більше 100 міністрів, які у своїх країнах відповідають за екологію, впродовж двох тижнів обговорювали виниклу екологічну кризу та можливі шляхи її подолання* УМ 2005.12.29; *учені наголошують, що пізнання в біології, екології та природознавстві не настільки вичерпні, аби повністю оцінити наслідки вирощування й використання Гм-рослин* ДТ №24(348), 2001; *на черзі інші праці – в галузі екології та соціології* ДТ №25(349), 2001; *який працював начальником обласного управління екології та природних ресурсів і за сумісництвом завідував кафедрою загальної та прикладної екології* ДТ №15(440), 2003;

2) **навколишнє середовище:** *підробки завдають шкоди екології, здоров'ю людей, б'ють по економіці країни.* УК 2005.10.25; *паспорт дасть можливість провести попереджувальний аналіз стану здоров'я цієї здорової дитини, виявити вплив екології на її здоров'я* УК 2005.12.10; *не збираємося підтримувати тероризм у будь-якому його прояві, від кого б не виходила небезпека для мирних жителів, екології, пам'яток історії та культури* ДТ №29(302), 2000;

3) **чистота, порядок, лад:** *екологія довкілля починається з екології свідомості, а гармонія людини і природи народжується тоді, коли люди перестають кидати недопалки поза урною і вирішувати конфлікти шляхом взаємних образ і приниження* УМ 2005.11.05; *обачучи про екологію довкілля та продукції рослинництва, фермери відмовилися від пестицидів* ДТ №1(580), 2006.

4) **власна назва:** «Екологія і світ» УК 2005.11.22.

Колокації та ідіоми:

архітектурна (телевізійна) **екологія**; **екологія** довкілля (моря, лісу, міста); **екологія** сім'ї (побуду); **екологія** фінансів (транспорту).

Суміжні поняття: екологічна катастрофа, екологічна ніша, екологічне сільське господарство, екологічний рух, екосистема, екотоп.

Спільнокореневі слова: екологічний *прикм.*, екологічність, екологізація.

ЧОРНОБІЛЬ

фр. Chernobyl, *пол.* Czarnobyl, *рос.* Ченобыль.

Лексикографовані значення:

1) місто в Київській області, колишній райцентр на ріці Прип'ять, перша згадка у літописі за 1193; у 70–80-х ХХ ст. поблизу збудована Чорнобильська АЕС, один з реакторів якої вибухнув 26 IV 1986 (МСІУ; УСЕ);

2) *перен.* руйнація, катастрофа (Нове).

Контекстні значення:

1) **біда, лихо (часто в лапках):** *на випадок пожежі ми можемо отримати другий «Чорнобиль»* УМ 2005.11.10; *ми все стогнемо: «Чорнобиль, Чорнобиль...», не помічаємо, яку біду принесло телебачення* УМ 2005.11.08; *навіть страшне слово «Чорнобиль» уже не лякає світову громадськість* ДТ №49(577), 2005;

2) **атрибут України:** *закордонні манорівники повинні знати Україну не тільки завдяки Чорнобиллю* ДТ № 29(302), 2000.

Колокації та ідіоми:

чорнобильська аварія (катастрофа); **чорнобильська зона**.

Суміжні поняття: екологічна катастрофа; техногенна катастрофа.
 Спільнокореневі слова: чорнобильський *прикм.*, чорнобильці, чорнобильець, чорнобилька.

ЄВРОПА (ЕВРОПА) / ЄВРОПЕЇЗМ (ЕВРОПЕЇЗМ)

фр. Europe, *пол.* Europa, *рос.* Европа; *фр.* européisme, *пол.* europizm, *рос.* европеизм.

з гр. *Εὐρώπη*

Контекстні значення:

1) **частина світу:** через танення арктичних льодовиків «похолоднішала» на третину, тож не виключено, що через кілька років у **Європі** навіть влітку буде по-осінньому прохолодно УМ 2005.12.09; в Україні проблема води належить до найбільш гострих, оскільки за запасами місцевих водних ресурсів наша держава вважається однією з найменш забезпечених у **Європі** УК 2005.12.10; Україна розташована на перехресті важливих транзитних коридорів між **Європою** і Азією УК 2005.10.04; в XVIII столітті музичний центр **Європи** знаходився в маленькому провінційному Мангеймі ДТ №26(299), 2000; Києво-Печерська лавра, як і будь-який монастир на просторах усієї **Європи**, завжди була осередком культури. ДТ №43(367), 2001;

2) **один із геополітичних центрів сучасного світу:** більша відкритість діяльності влади, зміна ставлення **Європи** до України УК 2005.12.01; **Європа** чекає від України, в першу чергу, продовження реформ УК 2005.10.20; Україну доля розташувала якраз посередині між двома найпотужнішими і не дуже дружніми між собою центрами сили в **Європі** – НАТО і Росією ДТ 26(299), 2000; позитивне сприйняття України в **Європі** не в останню чергу залежить від поінформованості європейців про цю країну ДТ №10(334), 2001; США і **Європа** вже змирилися з повним переходом України у сферу монопольних інтересів РФ ДТ №12(437), 2003; Україна, на нещастя для себе, стала ареною геополітичного протистояння США та Західної **Європи** з одного боку і Росії з другого ДТ 52(527), 2004;

3) **спільнота держав; Європейський Союз:** вся **Європа**, зокрема і наші найближчі західні і північні сусіди, вдавшись до реформування управління, децентралізації влади і деконцентрації ресурсів, змогли істотно покращити життя своїх громадян УК 2005.10.22; проект «великої **Європи**» засунуть у найдальшу шухляду. Україна і Росія на довгі роки опиняться поза головним інтеграційним процесом у **Європі** ДТ №46(521), 2004; увага США до євроінтеграційних прагнень України та певне лобіювання українських інтересів в об'єднаній **Європі** ДТ №2(530), 2005; основні віхи тривалого турецького шляху до об'єднаної **Європи**, на порозі якої вона наразі стоїть ДТ №27(555), 2005;

4) **старий світ (завичай у лапках):** бабуся **Європа** значно відстає ДТ №30(303), 2000; Україна не належить до гравців «старої **Європи**», та, на жаль, і «нової» теж, і ніби голосу мати не повинна ДТ №24(449), 2003;

5) **світ високих стандартів життя:** навіть цивілізована **Європа** визнає, що на її ринок щорічно потрапляє від 7 до 9 відсотків фальсифікату, неякісних та небезпечних для життя та здоров'я людей продуктів УМ 2005.12.01; на другому місці серед чинників, які є палицями в колесах держави, що рухається до **Європи** й цивілізації, стоїть диктат економічних умов ДТ №33(306), 2000; Львівціни поцістило, що вона розташована на передньому – західному краї входження в цивілізовану **Європу** ДТ №24(449), 2003; на початку 90-х декому здавалося, що царство свободи близько, що шлях у **Європу** легкий і короткий ДТ №34(509), 2004; недарма один із європарламентарів назвав **Європу** «привлейованим простором людської надії» ДТ №2(530), 2005;

6) **цивілізаційний вибір України:** переміг український народ. Так, тому що тріада «гідність – народ – **Європа**» і є для України її вистражданою формулою демократії УМ 2005.11.26; ми переконані, що Україна є невід'ємною частиною політичної, економічної, гуманітарної **Європи** УК 2005.12.02; ніби це і справді якийсь проклятий любовний трикутник – Україна, Росія, **Європа** ДТ №5(533), 2005; воно

полягає у тому, щоб наблизити Україну до **Європи**, а не тримати її жодним чином на відстані витягнутої руки ДТ №6(534), 2005;

7) перен. **європейці**: «Старенький» – читай легендарний і безсмертний – гурт «Роллінг стоунз» вирішив довести **Європі**, що є ще порох у порохівницях УМ 2005.12.06; не було жодних комплексів із приводу якості наукової продукції, яку українські вчені можуть представити **Європі**. ДТ №21(549), 2005;

Колокації та ідіоми:

Західна (Південна, Північна, Східна, Центральна, Центрально-Східна) **Європа**.

Суміжні поняття: Азія, Америка, Африка; Євразія; планета, світ.

Спільнокореневі слова: європейський *прикм.*, європеїзація, європеїзувати, європейці, європесць, європейка.

ЗЕЛЕНІ

фр. Verts, *пол.* Zielone, *рос.* Зеленые.

Контекстні значення:

1) рух захисту навколишнього середовища, за збереження екологічної рівноваги на Землі (*може бути в лапках*): в той же час, відчутно посилюється вплив, зумовлений, зокрема, приходом до влади «зелених» партій і рухів у Німеччині та Швеції ДТ 39(414), 2002;

2) представники, учасники такого руху: категоричну налаштованість проти розбудови в Україні ядерної енергетики «зелені» обрuntuють, по-перше, її збитковістю УМ 2005.12.29; примушувати до фінансового співжиття «зеленого» Йошику Фішера було б з українського боку негуманно ДТ №26(299), 2000;

3) назва партії: великим зацікавленням попросував до офісу Партії **зелених** України, де в невеличку залу вже напхалося журналістів ДТ №24(348), 2001; «Трудова Україна» і Партія **зелених** України поки що завамерли у своєму розвитку ДТ №26(299), 2000.

Суміжні поняття: навколишнє середовище, довкілля; екологія.

ІДЕАЛ(И)

фр. idéal, *пол.* ideał, *рос.* идеал.

з *фр.* idéal від гр. *ἰδέα* – *ідея*: «першообраз» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю (СУМ, 4; УСЕ);

2) взірць досконалості (СУМ, 4; УСЕ);

3) про того, хто є для когось втіленням найкращих якостей (СУМ, 4).

Контекстні значення:

переконання: сповідуючи партійно-соціалістичні програми й **ідеали**, в той же час усвідомлював цілком очевидні негачії адміністративно-тоталітарної системи ДТ 27(300), 2000; знайшов у ньому той нематеріальний, незбагненно високий **ідеал** віри, якої завжди підсвідомо шукав ДТ 49(373), 2001; однак **ідеали**, попри всі історичні катаклізми, збережені, і багато хто продовжує жити ними донині. Каміння руйнується, **ідеали** – ні ДТ №16(441), 2003.

Колокації та ідіоми:

ідеали демократії (соціалізму, комунізму); буржуазні **ідеали**; **ідеал** віри (краси);

ідеали Майдану, «помаранчеві» **ідеали**.

Суміжні поняття: ідеалізм.

Спільнокореневі слова: ідеалізм, ідеалізація, ідеалізований *прикм.*, ідеалізувати, ідеалізуватися, ідеаліст, ідеалістка; ідеалістичність, ідеалістичний *прикм.*, ідеалістично *присл.*

ІДЕНТИЧНІСТЬ (національна, етнічна, культурна)

фр. identité (nationale, ethnique, culturelle), *пол.* identyczność (narodowa, etniczna, kulturowa), *рос.* идентичность (национальная, этническая, культурная).

з лат. *identicus*: «однаковий, тотожний» (СІС).

Лексикографовані значення:

абстрактний іменник до **ідентичний**: тотожний, однаковий (СУМ, 4).

Контекстні значення:

1) **належність особи до певної нації, етносу**: хочуть знати українську мову для того, щоб відчувати свою національну **ідентичність** УМ 2005.12.22; це будуть проблеми нашого серця, нашої **ідентичності**, те, що ми називаємо українством УМ 2005.12.16; вони добре розуміли свою національну **ідентичність**, свято берегли все, пов'язане з українством УК 2005.12.27; важко собі уявити, яке місце в арабській громадській свідомості посідають питання збереження своєї **ідентичності** – ісламської, арабської, іранської ДТ №14(439), 2003; найпоширенішою і найстабільнішою формою **ідентичності** є етнічна єдність, що базується на таких групових рисах, як спільність походження, мови, культури, релігії, історичної пам'яті, історичної долі та ін. МЕЕ 1996;

2) **належність особи до певної соціальної, географічної тощо спільноти**: селянський універсум зберігає **ідентичність** більше від будь-яких інших суспільних реальностей УМ 2005.11.26; такий «європейський» домен допоможе зберігати та пропагувати європейську **ідентичність** УМ 2005.12.03; така ціннісна форма нової **ідентичності** могла зародитися тільки в середовищі «простих советських людей» ДТ №9(434), 2003; залежно від характеру групових зв'язків **ідентичність** може бути класовою, соціальною, релігійною, професійною, культурною тощо МЕЕ 1996;

3) **атрибут індивідуума, індивідуальність, особливість (вікова, статева, психічна тощо) людини**: системи характерні великими допусками і, як наслідок, відносно низьким рівнем безпеки, що означає високу ймовірність нерозпізнання **ідентичності** особи УК 2005.12.01; йдеться про психологічне становлення, проблему **ідентичності** особистості на кожному віковому етапі ДТ №36 (309), 2000; матеріали передусім присвячені жіночій **ідентичності** ДТ №41(314), 2000; **ідентичність** окремої особи майже ніколи не обмежується якимось одним видом і на практиці люди мають дво- і **поліідентичність** (приміром: українець – селянин – механізатор – православний) МЕЕ 1996.

Колокації та ідіоми:

ідентичність особистості (особи); культурна (соціальна) **ідентичність**; міська (сільська) **ідентичність**.

Суміжні поняття: тотожність.

Спільнокореневі слова: ідентичний *прикм.*, ідентично *присл.*

ІДЕОЛОГІЯ

фр. idéologie, *пол.* ideologia, *рос.* идеология.

від *ідея* – ідеа «основа» і *логія* – λόγος «знання» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних та мистецьких поглядів, що характеризують те або інше суспільство, клас, політичну партію (СУМ, 4; УСЕ);

2) система понять і позицій, які характеризують суспільство у певну епоху (УСЕ);

3) комплекс символів, міфів, інтелектуальних схем, мовних структур, які відображають політичну й культурну ситуацію (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **переконання (політичні, релігійні тощо) людини або групи людей**: це не просто Донбас чи, скажімо, певна господарсько-політична лінія, чи російська мова, чи орієнтація на Москву, а це є **ідеологія** і практика кланової авторитарної епохи в нашій історії УМ 2005.11.15; у Донбасі прибічники самих різних **ідеологій** цілком закономірно об'єдналися у відповідні партії, рухи, а в доленосні передвиборчі періоди ще й у коаліційні блоки УК 2005.12.10;

2) **засади створення, організації, здійснення чого-небудь**: є лише **ідеологія** цього об'єкта та здійснюються підготовчі заходи для створення, власне, самого проекту УК 2005.11.22; вважаю, що серед міст України така **ідеологія** може бути

прийнятна лише для Києва УК 2005.12.09; основу процесу економізації роботи МЗС слід покласти створення нової **ідеології** діяльності української дипломатії ДТ №14(338), 2001.

Колокації та ідіоми:

комуністична (партійна) **ідеологія**; прогресивна (реакційна) **ідеологія**.

Суміжні поняття: комунізм, космополітизм, лібералізм, народництво, нацизм, націоналізм, панславизм, фашизм.

Спільнокореневі слова: ідеологічний *прикм.*, ідеологічно *присл.*, ідеолог.

ІНТЕГРАЦІЯ / ІНТЕГРИЗМ

фр. intégrisme, *пол.* integryzm, *рос.* интегризм.

ІНТЕГРАЦІЯ: з лат. *integration*: «поповнення, відновлення» (СІС).

Лексикографовані значення:

об'єднання чого-небудь в єдине ціле (СУМ, 4).

Контекстні значення:

1) **процес входження в єдиний політичний, економічний, культурний тощо простір: вступу нашої країни в Світову організацію торгівлі, її інтеграція у світову економіку породжують, крім відвертих політичних спекуляцій, і цілком обгрунтовані побоювання** УМ 2005.12.23; **потрібна інтеграція** нашої економіки до європейської, «привчання» українського бізнесу до роботи на світових ринках УК 2005.10.26; **ми готові розвивати співпрацю в таких напрямках: ядерна безпека, інтеграція** ринків електроенергії та газу, підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів УК 2005.12.02; **лібералізація передбачає скерування зусиль на інтеграцію в світове (не тільки західне) економічне господарство** ДТ №10(334), 2001;

2) **одна із ознак сучасного світу: головною ознакою процесів, що відбуваються у сучасному світі, є глобальна інтеграція** економіки, політики, науково-технологічної сфери, природоохоронної діяльності і соціального добробуту ДТ №12(336), 2001; **горизонтальна інтеграція**, злиття у велетенські, досі не бачені структури, зменшили конкуренцію і створили погано керованих фінансових монстрів. Вертикальна **інтеграція** спричинила так багато внутрішніх конфліктів інтересів ДТ №6(381), 2002;

3) **приєднання кого- чого-небудь до кого-, чого-небудь; об'єднання: лише інтеграція** будівельних організацій у виробничо-фінансовий комплекс і вироблення єдиної стратегії кийвських будівельників у ринкових умовах можуть привести до успіху ДТ №27(402), 2002; **ефективна інтеграція** чотирьох політичних сил викликала в Банкової сумніви ДТ №22(497), 2004.

Колокації та ідіоми:

європейська **інтеграція**, **інтеграція** в (до) ЄС; економічна (політична, культурна) **інтеграція**.

Суміжні поняття: глобалізація.

Спільнокореневі слова: інтеграційний *прикм.*, інтегрування, інтегрувати, інтегруватися, інтегратор, інтеграторка.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ / ІНТЕЛЕКТУАЛ(И)

фр. intellectuels, *пол.* intelektualisci, *рос.* интеллектуалы.

з лат. *intellectualis*: «розумовий» (СІС).

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ

Контекстні значення:

освіченість: аліозії до східної філософії додають не лише пряного аромату їх орієнти, а ще й модного тепер «інтелектуалізму» – глядач «розуміє» сутність питання і дужче з того радіє ДТ №34(459), 2003; **в цьому і полягає багаторічна традиція західного інтелектуалізму** ДТ №42(467), 2003; **всі попередні знання, резони людини, яка прийшла зі світу прагматичного інтелектуалізму, не були потрібні при зустрічі з приголомшливою новизною** ДТ №3(582), 2006.

ІНТЕЛЕКТУАЛ

Лексикографовані значення:

- 1) людина розумової праці (СУМ, 4);
- 2) *філос.* прибічник **інтелектуалізму** «назва ідеалістичних теорій, що висувають на перший план інтелект (розум, мислення) та ігнорують роль практичної діяльності, життєвих інтересів у пізнанні» (СУМ, 4).

Контекстні значення:

людина, яка багато знає, прагне до знань (не залежно від наявності освіти та фаху): чомусь усі негативи з доби Української народної республіки, включаючи її поразку, багатьма істориками і просто людьми, які вважали себе **інтелектуалами**, зосереджуються виключно на Вінниченку УК 2005.12.08; починає серію інтерв'ю з «радою старійшин» – ученими, **інтелектуалами**, аксакалами думки і духу УМ 2005.11.01.

Суміжні поняття: інтелігент, інтелігенція.

Спільнокореневі слова: інтелект, інтелектуалізація, інтелектуалізм, інтелектуальність, інтелектуальний *прикм.*, інтелектуально *присл.*

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ

фр. intelligentsia, *пол.* inteligencja, *рос.* интеллигенция.з лат. *intelligens (intelligentis)*: «знавець, фахівець» (СІС).

Лексикографовані значення:

- 1) люди розумової праці, що мають спеціальні знання з різних галузей науки, техніки і культури (СУМ, 4);
- 2) прошарок досвідчених людей, які професійно займаються розумовою працею (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **соціальна група: селянство** – то єдиний соціальний пласт у державі, який має свою газету. Підсумуємо не з погордою, а з гіркотою: ні робітництво, ні **інтелігенція** не спромоглися на своє видання УМ 2006.01.24; сподівається, що в партію вступатимуть освічена молодь, **інтелігенція** і дрібні бізнесмени ДТ №34(459), 2003;

2) *перен.* **атрибут нації:** нація виникає тоді, коли з'являється **інтелігенція** як носій національної свідомості ДТ №40 (515), 2004; така вже місія **інтелігенції** кожного народу: в періоді занепаду шукати щось світле і допомогти суспільству виходити на широку дорогу прогресу ДТ №43(518), 2004.

Колокації та ідіоми:

творча (технічна, науково-технічна) **інтелігенція**; національна **інтелігенція**.

Суміжні поняття: еліта; інтелектуали.

Спільнокореневі слова: інтелігентність, інтелігентний *прикм.*, інтелігентський *прикм.*, інтелігент, інтелігентка.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ

фр. internationalisme, *пол.* internacjonalizm, *рос.* интернационализм.з лат. *inter...* – між і *nation* – народ: «міжнародність» (СІС).

Лексикографовані значення:

принцип міжнародної солідарності пролетаріату та всіх трудящих, що впливає з усвідомлення ними єдності своїх корінних інтересів у боротьбі за соціалізм і комунізм; відстоювання свободи та рівності всіх народів, боротьба за дружбу й співробітництво між ними, проти шовінізму та націоналізму (СУМ, 4).

Контекстні значення:

1) **політична доктрина, яка проголошує домінування наднаціональних інтересів:** для демонстрації пролетарського **інтернаціоналізму** існували українськомовне радіо і телебачення ДТ №45(318), 2000; *такий, без перебільшення, грабунок серед білого дня на очах Світової організації торгівлі призвів би до прорізання навіть у місцевих комуністів, замість інтернаціоналізму, справжнього національного голосу* ДТ №17(392), 2002;

2) **державна ідеологія, ґрунтована на ігноруванні, запереченні національного:** на зміну войовничому **інтернаціоналізму** прийшло національне самоусвідомлення ДТ №1(325), 2001; протиставлення націоналізму й **інтернаціоналізму** стало одним із казуїстичних маневрів радянських ідеологів, котрі вкладали в поняття «націоналізм» передусім характеристики, властиві насамперед шовінізму, ксенофобії ДТ №51(375), 2002; під впливом історичних обставин радянська ідеологія перманентно зазнавала трансформації – від декларування принципу пролетарського **інтернаціоналізму** та агресивного заперечення національного патріотизму до еволюції у бік російського націоналізму-патріотизму ДТ №12(437), 2003; ідеї **інтернаціоналізму**, свого часу посилено насаджуваний радянській спільноті (щоб у народу, не дай Боже, не прокинулася національна самосвідомість), є багато хорошого, від чого не варто відмовлятися ДТ №21(446), 2003;

3) **багатонаціональність:** проблем у такій інтернаціональній сім'ї не виникало? – Ні, бо ми до **інтернаціоналізму** звикли. Адже батько – угорець, мама – українка з-під Києва УМ 2006.01.19; Минуле, нинішнє і майбутнє Криму – в **інтернаціоналізмі...** І жодної винятковості ДТ №42(366), 2001.

Колокації та ідіоми:

войовничий (радянський) **інтернаціоналізм**.

Суміжні поняття: космополітизм, націоналізм.

Спільнокореневі слова: інтернаціоналізація, інтернаціоналізувати, інтернаціоналізуватися, інтернаціональний прикм., інтернаціонально присл. інтернаціоналіст, інтернаціоналістка.

КАПІТАЛІЗМ

фр. *capitalisme*, пол. *kapitalizm*, рос. *капитализм*.

КАПІТАЛІЗМ: **КАПІТАЛІСТ:** **КАПІТАЛІ:** з нім. *Kapital*, фр. *capital* від лат. *capitalis*: «головний» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) суспільний лад, що приходить на заміну феодалізму, остання класово антагоністична суспільно-економічна формація, заснована приватнокапіталістичній власності на засоби виробництва й на визиску власниками цих засобів – капіталістами найманої праці трудящих (СУМ, 4);

2) соціально-економічна система, заснована на приватній власності, особистій свободі та свободі укладання угод (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **етап, шлях розвитку суспільства:** на запитання про ставлення до сил, одні з яких відстоюють шлях соціалізму, а інші – **капіталізму**, відповіді молоді до 30 років були такими: «підтримую прибічників соціалізму» – 11,37%; **капіталізму** – 16,02%... УМ 2005.12.01; якщо Львів намагається будувати громадянське суспільство, вільний ринок і рухатися в Європу, то донецький клан уже побудував для себе оснований на авторитаризмі олігархічний **капіталізм** ДТ №28(403), 2002; за часів холодної війни принциповим було питання: на чій ви стороні (східнокомуністичній – **західнокапіталістичній**) 29(404), 2002; нацадки дорогою ціною розплачуються за прикрі прорахунки дій та прадідів у природокористуванні радянських часів, за мовний суржик і безплатні ресурси, нехтування законами природи і суспільства, волонтаризм і розвинений соціалізм, зажерливість і дикий **капіталізм** тощо УК 2005.11.30;

2) **наукове поняття:** як ви оцінюєте праці основоположника наукового комунізму? – Це завершення певного етапу в розвитку європейської теорії **капіталізму**, яка починається від Адама Сміта і проходить через усе ХІХ століття ДТ №34(307), 2000.

Колокації та ідіоми:

дикий (загниваючий, олігархічний) **капіталізм**.

Суміжні поняття: первіснообщинний лад, феодалізм, соціалізм, комунізм.

Спільнокореневі слова: капіталістичний прикм., капіталіст, капіталістка.

КЛАС

фр. classe, *пол.* klasa, *рос.* клас.
з лат. *classis*: «розряд, група» (СІС).
Лексикографовані значення:

1) «класами називаються великі групи людей, які розрізняються за їх місцем в історично визначеній системі суспільного виробництва, за їх відношенням (здебільшого закріпленим і оформленим у законах) до засобів виробництва, за їх роллю в суспільній організації праці, а, значить, за способами одержання і розмірами тієї частки суспільного багатства, яка є в їх розпорядженні. Класи, це такі групи людей, з яких одна може собі привласнювати працю другої, внаслідок відмінності їх місця в певному укладі суспільного господарства» (Ленін, 29, 1951, 374) (СУМ, 4);

2) *заст.* суспільний стан (СУМ, 4).

Контекстні значення:

1) **система поділу суспільства:** при «червоній» владі нас учили в університетах: *робітничий клас* – це гегемон у суспільстві УМ 2006.01.24; невігластво стало найпозитивнішою характеристикою можновладця, а головним героєм міфології нової держави став «його величність *робітничий клас*». ДТ №27(402), 2002; *заможні класи* названі *капіталістами* (буржуазією), *наймані* – *робітничим класом* (пролетаріатом). Усе просто й зрозуміло навіть для армійського політпрацівника та секретаря парторганізації колгоспу ДТ №39(414), 2002; доволі *застрашливе слово «гегемон»* як означення політичної ролі *робітничого класу* в суспільстві нині майже забуте і *вживається* хіба іронічно ДТ №8(433), 2003;

2) **люди однакового соціального, економічного тощо статусу:** *малий та середній бізнес* має стати *головним джерелом формування середнього класу*. УМ 2005.11.30; *готові взяти на себе ризики і відповідальність за запропоновані нові рішення, запропонувати середньому класові, що зароджується, бачення перспективи* ДТ №27(300), 2000; *якщо «мажоритарники» зникнуть як клас, то до кого, скажіть на милість, звертатимуться зі своїми скаргами та проханнями уполіджені та ображені, ранимі та знані?* ДТ №24(348), 2001.

Колокації та ідіоми:

робітничий (середній) клас; панівний клас.

Суміжні поняття: буржуазія, інтелігенція, пролетаріат, селянство.

Спільнокореневі слова: *класовий прикм.*

КОМУНІЗМ

фр. communisme, *пол.* komunizm, *рос.* коммунизм.
з лат. *communis*: «спільний, загальний» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) вища суспільно-економічна формація, що приходить на зміну капіталізму й ґрунтується на усупільненні засобів виробництва; має два ступені розвитку: соціалізм і власне комунізм – безкласове суспільство, у якому здійснюється принцип: «від кожного – за його здібностями, кожному – за його потребами» (СУМ, 4);

2) створена Марксом, Енгельсом і Леніним унаслідок вивчення об'єктивних законів розвитку суспільства наукова теорія й тактика пролетарської революції та побудови комуністичного суспільства (СУМ, 4; УСЕ);

3) соціальна ідеологія, сформульована К. Марксом і Ф. Енгельсом (УСЕ);

4) соціальний устрій, до якого прагне комуністична ідеологія, визначений як вища, безкласова стадія соціалістичного суспільства (УСЕ);

5) міжнародний комуністичний рух (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **політична система:** відбувалося *переродження соціалістичного суспільства зсередини*. І *ідея соціалізму з людським обличчям чи комунізму з людським обличчям тоді не звучала так, як сьогодні* УК 2005.11.19; *це була наймасовіша за всю «совєтську» епоху «чистка» суспільства від «людського матеріалу», непридатного для будівництва комунізму*. УМ 2005.10.27;

2) **загроза, небезпека, насильство:** в українських селах ще живі немовлята смоктали груди мертвих матерів. Іконографія **комунізму** [...] найродючіша на світі земля стала могилою мільйонів. Це є символ **комунізму**, чорного короля Мідаса, який перетворював на смерть усе, до чого торкався УМ 2005.11.26; дослідження **комунізму** потрібне з тих же причин, що і дослідження нацизму. Якщо ж при цьому ми знаходимо злочини – їх треба карати УМ 2005.12.19.

Колокації та ідіоми:

воєнний (науковий, первісний, утопічний) **комунізм**; будівник **комунізму**.

Привид **комунізму** бродить по Європі.

Суміжні поняття: первіснообщинний лад, рабовласництво, феодалізм, капіталізм, соціалізм.

Спільнокореневі слова: комуністичний *прикм.*, комуніст, комуністка.

КОНСЕРВАТИЗМ / КОНСЕРВАТОР

фр. conservatisme (conservateur), *пол.* konserwatyzm (konserwator), *рос.* консерватизм (консерватор).

з *фр.* *conservatisme* від лат *conservo*: «зберігаю, оберігаю»; від лат. *conservator*: «охоронець» (СІС).

КОНСЕРВАТИЗМ

Лексикографовані значення:

1) позиція, яка характеризується прихильністю до існуючого стану речей (цінності, звичаї, закони, політичний устрій), а водночас негативним ставленням до різних змін, до нового (УСЕ; СУМ, 4).

КОНСЕРВАТОР

Лексикографовані значення:

1) той, хто має консервативні погляди, переконання, ворог прогресу (СУМ, 4);

2) у деяких капіталістичних країнах – член консервативної партії (СУМ, 4).

Контекстні значення:

принцип (основа) устрою (існування, функціонування) спільноти, установи тощо: британський **консерватизм** – аж ніяк не прагнення уникнути якихось змін, а, швидше, бажання побудувати життя так, аби потреба змін виникала якомога рідше – лише якщо вони приводять до поліпшення ДТ №4(379), 2002; треба сподіватися, що Захід – справді відкрите суспільство, в якому перемагає демократія і бажання розірвати коло повторення та **консерватизму** ДТ №35(410), 2002; хоча банківська справа консервативна, **консерватизм** її полягає у дотриманні золотих правил банківської діяльності ДТ №47(422), 2002.

Колокації та ідіоми:

британський **консерватизм**.

Суміжні поняття: лібералізм, радикалізм.

Спільнокореневі слова: консервативність, консервативний *прикм.*, консервативно *присл.*, консерватист, консерватистка.

КОНСТИТУЦІЯ

фр. constitution, *пол.* konstytucja, *рос.* конституция.

з лат. *constitutio*: «устрій, встановлення» (СІС).

Лексикографовані значення:

основний закон держави, що визначає суспільний і державний лад, виборчу систему, принципи організації та діяльності державних органів, основні права і обов'язки громадян (СУМ, 4; УСЕ).

Контекстні значення:

1) **основа законодавства держави (з великої літери):** депутати ВР запропонували 14 законопроектів, які б могли пояснити особливості вживання державної мови, права та обов'язки чиновників та подібне, але лише два законопроекти не суперечать **Конституції** УМ 2005.11.09; згідно з **Конституцією** України, ця

конвенція є частиною національного законодавства і тому повинна застосовуватися всіма судами при розгляді справ ДТ 48(423), 2002; сепіські документи суперечать **Конституції** України ДТ №35(460), 2003;

2) **основа діяльності організацій, інституцій, громадян тощо:** я вважаю, що треба стояти на легальному ґрунті. Є **Конституція**, в якій сказано, що кожна нація має право на розвиток своєї мови, культури УК 2005.11.19; збройні сили у своїй діяльності керуються виключно **Конституцією** України, Законом України «Про Збройні сили України» та іншими нормативно-правовими актами УМ 2005.11.22;

3) **перен. найважливіший закон у якійсь сфері діяльності (часто у лапках):** днями відбувся ще один «круглий стіл», де презентувалася «**конституція**» податкової реформи – *Хартія податкових відносин* УК 2005.12.15; закулісні перипетії проходження «зернової **конституції**» вельми цікаві ДТ 31(406), 2002.

Колокації та ідіоми:

Конституція України, **Конституція** Української Народної Республіки, **Конституція** Пилипа Орлика;

визначені **Конституцією** права і обов'язки

Суміжні поняття: закон.

Спільнокореневі слова: конституціоналізм, конституційний *прикм.*, конституційно *присл.*

КОСМОПОЛІТИЗМ

фр. cosmopolitisme, *пол.* kosmopolityzm, *рос.* космополитизм.

з гр. космополітс: «космополіт – громадянин світу» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) реакційна буржуазна теорія, що проповідує байдуже ставлення до батьківщини та свого народу, заперечує патріотизм, національну незалежність, національну культуру й висуває ідею створення «світової держави», встановлення «світового громадянства» (СУМ, 4);

2) позиція, яка виражається в переконанні, що національно-державний тип організації суспільства є застарілим, національні зв'язки й традиції – неістотними, а справжня батьківщина людини – цілий світ (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **пріоритетність загальнолюдських цінностей:** увібравши в себе тоталітарний **космополітизм** сучасного західного мистецтва, Пінчук залишається українським художником ДТ №6(330), 2001; Європейці живуть за принципом розумного **космополітизму**, і вони мають рацію. Навіть уявити неможливо, щоб парижанин, зарвавшись, відпустив репліку «понаїжджало тут різних!» на адресу, скажімо, Сержа Лифаря ДТ №17(492), 2004;

2) **ігнорування національним:** в Україні нарейті сформувалися справді українські Збройні сили, українська міліція. Може, ще не повністю, та початок вже є. **Космополітичного** ставлення до свого народу більше ніколи не буде УМ 2005.11.23; можна скільки завгодно обвинувачувати «кислотну» та «нонконформістську» молодь в аполітичності чи **космополітизмі**, але чого в неї не відібрати – це відчуття моди й бажання бути стильним ДТ №49(524), 2004;

3) **ідеологія:** Сталін запідозрив пролетарський інтернаціоналізм у буржуазному **космополітизмі**, і його було замінено великодержавністю – по суті, російським шовінізмом, підфарбованим у комуністичний червоний колір ДТ №1(476), 2004; у Радянському Союзі при декларованій відсутності національного розбрату розгорталася каральні кампанії під гаслом боротьби з буржуазним націоналізмом і **космополітизмом** ДТ №31(406), 2002.

Суміжні поняття: інтернаціоналізм, екуменізм.

Спільнокореневі слова: космополітичний *прикм.*, космополіт, космополітка.

КРАЇНА

фр. pays, *пол.* kraj, *рос.* страна.

Лексикографовані значення:

- 1) територія, що становить єдність із погляду історії, природних умов, населення тощо (СУМ, 4);
- 2) місцевість, що характеризується наявністю в ній великої кількості кого-, чого-небудь (СУМ, 4);
- 3) те саме, що держава (СУМ, 4);
- 4) *перен.* про населення якої-небудь держави (СУМ, 4);
- 5) те саме, що й край «місцевість, область, район і т. ін., що має певні природні й кліматичні особливості; сторона» (СУМ, 4).

Контекстні значення:

- 1) **поняття стивідносне з поняттям держава і з цим значенням, а також як «територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення» функціонує в сучасному українському суспільно-політичному дискурсі: не всі знають, але існує і так звана туристична мапа Європи, на яку нанесено всі 33 країни-члени цієї впливової неприбуткової організації** УК 2005.10.26; удосконалення однаково потребують усі чотири складові державного будівництва: політична, адміністративна, гуманітарна, методологічна. Три з них нині перебувають у центрі уваги керівників **країни** УК 2005.11.04; в попередні роки ми мали більш гнучку позицію, ніж більшість **країн** Євросоюзу 2005.10.28; Мазепа підняв на високий рівень інтелект, духовність і національну самосвідомість України, поставивши її поряд з високорозвинутими європейськими **країнами** ДТ 32(356), 2001; характерна особливість ХХІ століття – збільшення розриву між **країнами**, які нагромадили науково-виробничий потенціал для глобальної конкуренції, і тими, хто його ще не має ДТ №5(430), 2003;
- 2) *перен.* населення, громадяни, мешканці країни: **країна** завмерла в очікуванні: за даними різних соціологічних опитувань УМ 2005.10.29; це стосується й України – щоб дізнатися, хто вона є, **країна** також повинна розрахуватися зі своїм минулим ДТ №6(330), 2001.

Колокації та ідіоми:

країна походження; рідна **країна**.

Суміжні поняття: держава.

ЛІБЕРАЛІЗМ

фр. libéralisme, *пол.* liberalizm, *рос.* либерализм.

з лат. *liberalis*: «вільний» (СІС).

Лексикографовані значення:

- 1) політичний напрям, який в епоху феодального кріпосництва та буржуазних революцій відстоював свободу буржуазії і став глибоко реакційним із встановленням її політичного панування (СУМ, 4);
- 2) *перен.* відступ від певних правил, норм етикету тощо (СУМ, 4);
- 3) *перен., розм.* зайва терпимість, потурання (звичайно шкідливе) кому-, чому-небудь (СУМ, 4);
- 4) соціальна філософія та політична концепція, яка проголошує, що вільна й неконтрольована діяльність осіб, головним чином економічна й політична, є джерелом поступу в суспільному житті (УСЕ).

Контекстні значення:

- 1) **ідеологія; світогляд**: **лібералізм** є ніщо інше, як любов до свободи, визнання її як найвищої цінності. Свободи, звичайно, не держави, а особи МЕЕ 1996; **лібералізм** як дитя просвітництва знайшов в Україні своїх відданих прихильників та ентузіастів. Той факт, що багато мислителів і політиків поєднували лібералізм із соціал-демократизмом, є явищем загальноєвропейським МЕЕ 1996; що таке **лібералізм** у розумінні людей, котрі приймають рішення? Схоже, що в їхньому розумінні **лібералізм** – це не комунізм ДТ №33(306), 2000; з точки зору спостерігача, котрий виріс на теорії

та практиці західного **лібералізму**, очевидно, що більшість неприємностей у мусульманському світі породжує брак свободи ДТ №27(502), 2004;

2) **політичні переконання (спосіб мислення) людини (політика):** стиль Ющенка – це **соціал-лібералізм**, в якому органічно поєднуються дві складові: високий соціальний захист громадян та цивілізована ринкова економіка для українського підприємництва УМ 2006.01.24; **решилу свого життя Франц-Йосиф був ворогом лібералізму** (про його консерватизм ходили легенди), **ворогом революції і ворогом Росії** ДТ №33(306), 2000;

3) **один із можливих принципів державоустрою:** не полишає враження, що в тенденції йдеться про закріплення в Україні не так класичної соціально орієнтованої моделі демократії, як про закріплення традиційних цінностей **лібералізму** за рахунок демократії ДТ №22(346), 2001; єдина політична ідеологія, що дозволяє уникнути клановості, – це **лібералізм**, який заохочує сильну державу як гаранта прав власності, контрактних умов, цивілізованих правил гри на ринках і водночас виступає за зниження ролі держави в прийнятті економічних рішень ДТ №36(360), 2001; російське суспільство прийняло заяву Чубайса про початок розбудови ліберальної імперії (хоча незрозуміло, як можуть бути пов'язані **лібералізм** з імперіалізмом) ДТ №23(498), 2004.

Колокації та ідіоми:

економічний (політичний) **лібералізм**; західний **лібералізм**; цінності (атрибути) **лібералізму**.

Суміжні поняття: **неолібералізм**; **консерватизм**.

Спільнокореневі слова: **ліберальність**, **ліберальний прикм.**, **ліберально присл.**, **ліберал**, **лібералка**.

ЛІВІ / ЛІВІЙ

фр. gauche, пол. lewica, рос. левые.

ЛІВІ

Лексикографовані значення:

1) прихильники радикальної політики (СУМ, 4);

2) визначення ідеологічних орієнтацій і угруповань, які домагаються принципових економічних і соціальних перетворень, а також зміни політичного устрою (УСЕ).

ЛІВІЙ

Лексикографовані значення:

який показною революційністю прикриває опортуністичні, реакційні тощо погляди, настрої (СУМ, 4)

Контекстні значення:

1) **радикальні політичні групи, партії: ліві опозиціонери керуються принципом** стромляти «палиці в колеса» будь-якої влади. Для цього, звичайно, не потрібно ні великого розуму, ні аналітики, ні конструктивних підказок УК 2006.01.28; **стійкіша конструкція з центристською невизначеною партією влади посередині, яка виступає посередником між лівими і правими і яка об'єднується по черзі з однієї з цих сил, коли слід приймати потрібне владі рішення** ДТ №20(344), 2001;

2) **парламентські фракції, що захищають інтереси найманих робітників і дрібних власників: позитивних зрушень цей інтерес помітно згаснув, а ініціативу чергових захисників вітчизняного автомобілебудування перебрали представники лівих сил** ДТ №20(344), 2001; **найважливіше, щоб парламент, уряд й інші владні структури займалися справді політикою. Нехай там сидять ідеалісти – неважливо ліві чи праві, головне – аби це не були хапуги** УМ 2005.11.16; у них з'явився чудовий аргумент для пропаганди себе як єдиної **лівої** сили в Україні. І головний бій для КПУ не в тому, чи бути в опозиції, а в тому, як стати неперевершеною у цій ролі ДТ №9(537), 2005.

Колокації та ідіоми:

представники **лівих**; дії (позиція, політика) **лівих**.

Суміжні поняття: **праві**; **партія**.

Спільнокореневі слова: **лівизна**, **лівацтво**, **лівацький прикм.**, **лівіти**, **лівішання**, **лівішати**.

МИР

фр. paix, *пол.* pokój, *рос.* мир.

Лексикографовані значення:

- 1) відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; згода «взаємна дружба, мирні стосунки» (СУМ, 4);
- 2) відсутність збройної боротьби між двома або кількома народами, державами; протилежне війна (СУМ, 4);
- 3) мирна праця (СУМ, 4);
- 4) угода сторін, що воюють між собою, про припинення воєнних дій; мирний договір (СУМ, 4);
- 5) спокій, тиша (СУМ, 4).

Контекстні значення:

1) **стан, за якого держава (народ) не провадять воєнних дій щодо іншої(их) держав (народів):** необхідність заснування у можливо короткий строк загальної міжнародної організації для підтримання міжнародного **миру** і безпеки, заснованої на принципах суверенної рівності всіх таких держав, великих і малих УК 2005.11.04; переймаючись проблемами соціально-економічного розвитку Криму, збереження на півострові міжнародної злагоди та **миру**, піклуючись про подальший розвиток демократії, ми створили громадсько-політичне об'єднання «Наш Крим» УК 2005.11.22; головні держави світу тишилися відносно тривалим періодом **миру**. Лише три сильні вибухи міжнародного насильства порушили спокій, що спирався на систему, встановлену на Віденському конгресі 1815 року ДТ №2(326), 2001; до повноважень Верховної Ради України належить: [...] оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення **миру**, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України КУ.

2) **відсутність (збройної, політичної, економічної; міжнародної, релігійної) боротьби (протистояння) в межах якоїсь спільноти (громадянський мир):** Майдан дав нових друзів, дав потужну віру і силу у те, що ми можемо творити життя своїми руками. Я хотів би, щоб він був символом злагоди, **миру**, добра, а не протиріч УК 2005.11.22; додатним для нас, на мою думку, може бути приклад Польщі, де суспільство спромоглося дійти згоди між урядом і громадськістю, уклавши соціальний договір заради **миру** та швидких соціальних зрушень у країні ДТ №5(380), 2002; крихкий **мир** між двома потужними православними патріархатами загалом відновлено й хоч якось збережено ДТ №11(539), 2005.

Колокації та ідіоми:

громадянський (міжнародний, міжконфесійний) **мир**.

Всесвітня Рада **Миру**. Програма «Партнерство заради **миру**».

Жити в **мирі**. З **миром** відпускати (відпустити). Іти (пйти) з **миром**. Зоставатися (зостатися) з **миром**. **Мир** душі.

Суміжні поняття: безпека; війна, небезпека.

Спільнокореневі слова: мирити, миритися, мирний *прикм.*, мирно *присл.*; миротворці, миротворець.

МОНАРХІЯ / МОНАРХІЗМ

фр. monarchie (monarchisme), *пол.* monarchja (monarchizm), *рос.* монархия (монархизм).

з гр. *μοναρχία*: «єдиновладдя» (СІС).

Лексикографовані значення:

- 1) реакційний політичний напрям, що відстоює монархію як єдину форму державної влади (СУМ, 4);
- 2) прихильність до монархічної форми правління; переконання, погляди монархіста (СУМ, 4);

3) **монархізм** те саме, що **монархія**: форма правління, за якої найвища державна влада зосереджена в руках однієї особи – монарха; держава з такою формою правління (СУМ, 4; УСЕ).

Контекстні значення:

1) **держава, країна**: Російська *всесвітня монархія* була б *неймовірно величезною загрозою, незмірною та безмежною катастрофою* ДТ №33(306), 2000; *Правління Єльцина було часом монархії – монархії, що ставила за головну мету не реформувати суспільство, а утвердитися в суспільстві* ДТ №5(329), 2001; *війна активізувала національно-визвольні рухи всередині Дунайської монархії, спрямовані на встановлення рівноправності чехів, хорватів, українців та інших народів імперії з угорцями та німцями* ДТ 21 (496), 2004; *байдуже, який режим у цій монархії, головне – справне постачання арабської нафти* ДТ №22(550), 2005;

2) **державний устрій**: *Свазіленд за державним устроєм є єдиною на цей час абсолютною монархією в Африці* УМ 2005.10.27.

Колокації та ідіоми:

абсолютна (конституційна, парламентська, станова) **монархія**.

Суміжні поняття: автократія, аристократія, демократія, олігархія, охлократія, тиранія.

Спільнокореневі слова: монархістський *прикм.*, монархічний *прикм.*, монарх, монархиня, монархіст, монархістка.

НАРОД

фр. peuple, пол. lud, рос. народ.

Лексикографовані значення:

1) населення держави, жителі країни (СУМ, 5);
2) форма національної та етнічної єдності (нація, народність, іноді плем'я) (СУМ, 5);

3) трудящі маси експлуататорського суспільства – більшість населення країни (СУМ, 5);

4) *тільки одн.* взагалі люди, переважно у великій кількості (СУМ, 5);

5) *тільки одн.* певна кількість людей, які мають що-небудь спільне (у поведінці або зовнішньому вигляді) (СУМ, 5).

Контекстні значення:

1) **історична спільність людей, яка склалася на певній території, об'єднана спільною мовою, культурою, самосвідомістю**: *політична воля здатна створити нову реальність, де інтереси бізнесу та інвесторів гармонійно поєднуються з інтересами народу* УК 2005.10.27; *репресії зачепили всі народи, що мали нещастя залишитися в Російській імперії під новою назвою СРСР* УМ 2005.10.27; *мені здається, немає народу – окрім українців, – який би був таким близьким полякам, як білоруський народ* УМ 2005.10.28; *особисто приїхав до Бахчисарая, аби дізнатися від лідерів кримськотатарського народу про його проблеми* ДТ №9(333), 2001;

2) **соціальний організм, який забезпечує своє існування завдяки переважно етнічно однорідних шлюбів і переданням мови, традицій тощо від покоління до покоління**: *синівське почуття любові – попри всі потворні реалії нашого життя – до рідної землі та її багатостраждального народу, а також святу віру в його щасливе майбуття* УК 2005.10.28; *поза цим відчуттям причетності до вселюдської скарбниці духу годі говорити про гідність будь-якого сучасного народу* ДТ №11(436), 2003;

3) **люди**: *таке об'єднання стане поштовхом і для духівників УПЦ Московського патріархату. Адже вони також зацікавлені у служінні народові, серед якого проживають* УК 2005.11.01; *завдяки твердій позиції українського народу завод було повернуто державі в рамках Конституції і законів України* УК 2005.10.27; *нашою метою є підвищення умов життя народу, а членство в ЄС – лише засіб для досягнення цієї мети* ДТ №30(405), 2002.

Колокації та ідіоми:

дружба **народів**; рідний **народ**; український (польський, французький) **народ**; ворог (слуга) **народу**.

Суміжні поняття: етнос, народність, нація.

Спільнокореневі слова: народність, народний *прикм.*; народо...: народовладдя, народознавець, народознавство, народолобець, народолобний *прикм.*, народолубство, народонаселення.

НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ (УДЕРЖАВЛЕННЯ)

фр. nationalisation, *пол.* nacjonalizacja, *рос.* национализация.

з *фр.* *nationalisation*: «ународнення» від лат. *natio*: «народ» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) примусове відчуження приватної власності (землі, фабрик, заводів, шахт тощо) у власність держави (СУМ, 5);

2) організація чого-небудь на національній основі, силами якоїсь нації (СУМ, 5);

3) перехід до держави прав власності на землю і капітал на підставі окремого правового акту з відшкодуванням або без (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **політика переведення промисловості й сфери послуг у суспільну власність: другий варіант із однопартійною системою, всевладдям компартії, тотальною націоналізацією і нищенням «ворогів народу» викликав жах** ДТ №10(334), 2001; «Французький варіант», із тотальною націоналізацією енергетики, у нас явно не вдасться – у держави немає ні досвіду, ні ресурсів ДТ №32(356), 2001; **другий процес передбачає пряме втручання держави у формування власності. При цьому конкретними методами теоретично можуть бути: націоналізація, деприватизація та реприватизація** ДТ №18(493), 2004;

2) **повернення контролю над попередньо незаконно приватизованим майном (у лапках): Євген Карташов вважає, що «націоналізація» коштів спиртників від тіньової економіки декому не до вподоби. Ось вони і беруться за зброю** УМ 2005.12.12; **напередодні «націоналізації» акціонери «Сибнафти» вирішили виплатити собі дивіденди** УМ 2006.01.12; **продати ж олігархічні активи іноземним компаніям практично неможливо – хто стане купувати «мічені» об'єкти? І в Кремлі винайшли геніальний хід: «легалізувати» їх шляхом «націоналізації»** УМ 2006.01.12.

Колокації та ідіоми:

легальна (тотальна) **націоналізація**.

Суміжні поняття: деприватизація, реприватизація, приватизація.

Спільнокореневі слова: націоналізований *прикм.*, націоналізувати, націоналізуватися, націоналізатор.

НАЦІОНАЛІЗМ

фр. nationalisme, *пол.* nacjonalizm, *рос.* национализм.

з *фр.* *nationalisme* від лат. *natio*: «народ» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу заперечуючи дружнє співробітництво і взаємодопомогу між націями (СУМ, 5; УСЕ);

2) рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів (СУМ, 5);

3) позиція та ідеологія, які надають особливого значення належності до нації та ставлять національні інтереси понад інтереси інших суспільних груп (УСЕ);

Контекстні значення:

1) **політичні переконання; світоглядний принцип, що ґрунтується на вищості власної нації: голос російських правозахисників, які попереджають про стрімке поширення воєнничого націоналізму серед молодих росіян, залишається**

голосом волаючого в пустелі УМ 2006.01.13; не забудьмо, що певний варіант **націоналізму** був цілком прийнятний для комуністичної диктатури – варіант, який примітивізував національні почуття до рівня провінційної самовдоволеності та ледь прихованого антисемітизму ДТ №28(352), 2001; шляхом ухвалення певних законів та обмежень, із країни, відомої своїм лібералізмом, [Данія] планомерно перетворюється на бастіон респектабельного **націоналізму** ДТ №22 (397), 2002;

2) **патріотизм**: зберігаючи головну спадщину своїх попередниць – нескорений український **націоналізм** у кращому, європейському значенні цього слова, щирий український патріотизм, нова політична сила заради збереження й зміцнення основ державництва, мусить дати народові значно повнішу всеохоплюючу політичну програму ДТ №32(356), 2001; Для тих, хто не читає словників чужомовного походження, нагадаю, що **націоналізм** – це демонстрування національної і людської гідності, це відстоювання права на повносиле життя на власній землі УМ 2005.11.02;

3) **як правило у словосполучі український буржуазний націоналізм (переважно в лапках); стаття політичного звинувачення українців у СРСР: в цих організаціях можна побачити і тих, хто відбував покарання у сибірських таборах за «український буржуазний націоналізм», і тих, хто до останнього часу відмовлявся одержувати паспорт громадянина України, бо вважав себе громадянином СРСР** УК 2005.12.10; опитування показало також, що в Україні почалася регенерація національного духу, який під соусом «буржуазного **націоналізму**» нищив радянський режим і російський царизм до 1917 року УМ 2005.12.22; взяв словник ініціомовних слів, виданий у 1974 році, і почитав, як там пояснюють термін «**націоналізм**». Виявляється, **націоналізм** буває двох видів – буржуазний український і єврейський. І Комуністична партія СРСР, звісно, «веде непримириму боротьбу» з цим самим **націоналізмом** УМ 2006.01.27; десятиліттями кожна спроба відступити від канону, створити свої українські школи й напрямки немилосердно припинялася під приводом боротьби з **націоналізмом**. ДТ №34 (307), 2000.

Колокації та ідіоми:

український буржуазний **націоналізм**; побутовий (войовничий) **націоналізм**.

Суміжні поняття: інтернаціоналізм, космополітизм, ксенофобія, шовінізм, сіонізм, антисемітизм, патріотизм.

Спільнокореневі слова: націоналістичний *прикм.*, націоналістично *присл.*, націоналіст, націоналістка.

НАЦІОНАЛЬНА МОВА

фр. langue nationale, *пол.* język narodowy, *рос.* национальный язык.

Лексикографовані значення:

мова нації, що складається на ґрунті мови тієї народності, з якої розвинулася дана нація, сформувавшись, закріпилася в літературі й стала літературною мовою нації (СУМ, 5).

Контекстні значення:

атрибут політичної нації: в Ізраїлі є проблема – відродження національної мови як елементу самоідентифікації. ДТ №27(300), 2000; **забезпечення функціонування і розвитку державної та національних мов і культур в Автономній Республіці Крим КУ.**

Колокації та ідіоми:

збереження (захист) **національної мови**.

Суміжні поняття: державна мова, мова національних меншин; національна культура.

НАЦІЯ

фр. nation, *пол.* naród, *рос.* нация.
з лат. *natio*: «народ, плем'я» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) стійка людська спільнота, сформована на підставі спільної історичної долі, культури, мови, території та економічного життя (УСЕ; СУМ, 5);

2) держава, країна (СУМ, 5).

Контекстні значення:

1) **політична спільнота громадян певної держави:** ми вийшли на Майдан з добром у серці і продемонстрували світові, що ми **нація** УК 2005.11.22; маємо не забувати, що титульною **нацією** в нашій країні є українці УМ 2005.10.27; національна ідея – це коли **нації** затишно на своїй землі, коли її поважають у світі 2005.11.01; п'єдестали політичних достойників знову суттєво спорозніли. Це для **нації** дуже загрозово УМ 2005.11.17; підтримати культуру, професійне мистецтво, створити сприятливі умови для активної участі творчої інтелігенції в розв'язанні безпрецедентного для великої європейської **нації** завдання – одночасної побудови незалежної демократичної держави, ринкової економіки, формування високої духовної культури суспільства, інтеграції національного в європейський і світовий культурний простір ДТ №26(299), 2000; яким є повний український мартиролог ХХ століття, що засвідчує вражений генфонд **нації**? ДТ №2(326), 2001;

2) **спільнота людей, об'єднана спільністю самоусвідомлення, культури, традицій, мови, територій:** кожна повноцінна цивілізована **нація** оберігає свою мову, її чистоту і недоторканість, бо це найголовніше, що нас вирізняє з-поміж інших народів, що ідентифікує нас як **націю** УК 2005.11.09; революція стала символом духу **нації**, зламала свідомість суспільства. Ми мали видатний приклад народного креативу, народної творчості. Це був вибір не особи, а свободи УМ 2005.10.26; **нація** – велика кількість людей, які вважають себе спільністю. Вони часто мають одну або кілька спільних ознак: мову, культуру, релігію, політичні й інші інститути, історію й віру в спільність долі МЕЕ 1996; прогалину можна заповнити тими визначеннями й тлумаченнями, що вживаються у західній націології. «**Нація**, [...] – це населення визначеної території, яке має спільні звичаї, походження, історію та мову» МЕЕ 1996.

Колокації та ідіоми:

політична **нація**; європейська **нація**; поневолена (пригноблена) **нація**; доля **нації**; совість (розум) **нації**; ірон. арбітр **нації**.

Право **нації** на самовизначення.

Сумжні поняття: народ, народність; етнос.

Спільнокореневі слова: національний прикм.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ / СОБОРНІСТЬ

фр. indépendance, пол. niepodległość/niezależność, рос. независимость.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Лексикографовані значення:

абстр. іменник до **незалежний**: який не залежить від кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь; самостійний у міжнародних відносинах та у внутрішніх справах; суверенний (СУМ, 5);

Контекстні значення:

1) **юридично, політично, економічно автономний:** зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і **незалежність** України КУ; «Голосу України» довелося вистояти в часи сумно відомого путчу, розповідати про проголошення Акту про **незалежність**, перші президентські вибори, конституційний процес УК 2005.10.27; архів Володимира Кириловича Українській вільній академії наук у Нью-Йорку, заповідала передати його Україні, як тільки вона здобуде **незалежність** УК 2005.12.08; ми ніколи не святкуємо перемогу під Конопом – подію, яка майже межувала з **незалежністю** України. Ми не святкуємо жодної перемоги УМ 2005.11.01; після краху радянської імперії, коли Україна проголосила свою **незалежність** і відкрилося широке поле для наукових пошуків і досліджень у раніше заборонених сферах суспільствознавства ДТ №38(311), 2000;

2) **вільний від зовнішнього контролю чи впливу:** в успішних країнах dbають про суд та правосуддя, бо знають, що **незалежність** суду, верховенство права і закону дає їм упевненість, сподівання на захищеність та справедливість УК 2005.11.25; інтелектуальна свобода й **незалежність** для них означають передусім фінансову

незалежність від головного об'єкта своїх досліджень – політики, тих чи інших її конкретних суб'єктів ДТ №26(299), 2000.

Колокації та ідіоми:

державна (політична, економічна, енергетична, сировинна) **незалежність**; **незалежність** індивіда (громадянина, політика); боротьба за **незалежність**; гарантії **незалежності**, захист (забезпечення, втрата, ліквідація) **незалежності**.

Суміжні поняття: суверенітет.

Спільнокореневі слова: незалежний *прикм.*, незалежно *присл.*

СОБОРНІСТЬ

пол. sobornosc, *рос.* соборность.

Лексикографовані значення:

1) об'єднаність, неподільність (СУМ);

2) ідея об'єднання всіх етнічних українських земель в єдиній державі (УСЕ) (з кінця XIX ст. поряд із державною **незалежністю** стала однією з двох головних цілей українського визвольного руху).

Контекстні значення:

1) **головний принцип геополітичного устрою України**: децентралізація не може відбуватися за рахунок унітарності та **соборності** України. ДТ №4(429), 2003; такий статус України, який би спирався на природно-історичні особливості регіонів, протидіяв федералізації та унеможлилював втрату державною **соборності** ДТ 16(441), 2003; на підставі аналізу економічного розвитку дійшов висновку, що політична самостійність та **соборність** України є необхідною передумовою її економічної та культурної розбудови МСІУ 1997; найбільше говорили про **соборність**, **соборності** не вистачає й зараз УМ 2006.01.24; минулорічні події листопада-грудня, відновлення справжньої демократії, вияв вірності ідеалам **соборності** стали не просто буденним епізодом. УК 2005.11.24;

2) **єдність (політична, релігійна тощо)**: мова і віра – софійні символи **соборності** народу УМ 2006.01.21; Владика Володимир незмінно відстоював **соборність** і цілісність української Церкви УМ 2005.12.09; готові продовжувати боротьбу за національну **Соборність** та Солідарність, у чому й вбачаємо модель тієї «надії», що її вимагають від нас сьогоднішні критики ДТ 18(393), 2002; діємо регіонально, і думаємо не глобально, а українська національна ідея не працює на **соборність** ні нації, ні держави, на творення вітчизняної наукомісткої економіки та інноваційної спільноти загалом ДТ №24(499), 2004; українська ж нація тягнє до **соборності**. А це такий високий тип братерства людей, котрий передбачає солідарність дій і духовне єднання ДТ №36(564), 2005;

3) **державне свято (з великої літери)**: музей «Берегиня», що з'явився з її легкої руки, – ровесник української незалежності. Він відчинив свої скромні двері для дітвори 22 січня 1991 року – у день **Соборності** України УК 2006.01.06; після цього до підручників з історії повернувся «перший президент України Михайло Грушевський», а свято **Соборності** – об'єднання УНР з Західноукраїнською Народною Республікою – перетворилося у державне ДТ №7(382), 2002.

Колокації та ідіоми:

ідеали (ідея) **соборності**; **Соборність** України.

Суміжні поняття: незалежність, суверенітет.

Спільнокореневі слова: соборний *прикм.* соборно *присл.*, соборник.

ОСВІТА

фр. éducation, *пол.* edukacja/kształcenie, *рос.* образование.

Лексикографовані значення:

1) сукупність знань, рівень, ступінь знань тощо здобутих у процесі навчання; освіченість (СУМ, 5);

2) загальний рівень знань (у суспільстві, державі тощо) (СУМ, 5);

- 3) процес засвоєння знань; процес поширення знань і культури, піднесення рівня знань; навчання (СУМ, 5; УСЕ);
 4) система навчально-виховних заходів (СУМ, 5);
 5) система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи (СУМ, 5);
 6) письменність, грамотність (СУМ, 5).

Контекстні значення:

1) **одне із прав й одночасно обов'язків громадянина, гарантованих Конституцією:** громадяни мають право безоплатно здобути вищу **освіту** в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі КУ; повна загальна середня **освіта** є обов'язковою КУ;

2) **одна із соціально-економічних сфер функціонування держави:** Литвин вважає за потрібне спрямувати кошти, отримані від продажу ВАТ «Криворіжсталь», передусім на такі сфери, як **освіта**, медицина, агропромисловий комплекс, вугільна галузь УК 2005.10.27; своєю чергою, **освіта** і наука самі стають рушієм суспільного розвитку УК 2006.02.03; лівоцентристські політики переносять соціальну опіку на сферу **освіти** й інформації, підтримуючи життєво найважливіші точки суспільної нервової системи ДТ 47(371), 2001;

3) **фах:** у мене економічна та юридична **освіта** ДТ №48(321), 2000; хтось проходить послідовно всі етапи академічної професійної **освіти**. Інші вибирають свій метод: дивляться спектаклі, сидять на репетиціях, слухають записи ДТ №20(344), 2001;

4) **власна назва:** в Україні існувало видавництво «**Освіта**». Навіщо було створювати «Педагогічну пресу»? ДТ №39(363), 2001.

Колокації та ідіоми:

національна система **освіти**; заклади **освіти**; **освітні** організації; **відділ** освіти; галузь **освіти**; організація **освіти**; здобувати (мати) **освіту**; академічна (гуманітарна, економічна, юридична, музична; професійно-технічна) **освіта**; початкова (середня, вища) **освіта**; післядипломна **освіта**; стандарти **освіти**.

Суміжні поняття: педагогіка, навчання, едукція, знання.

Спільнокореневі слова: освіченість, освічений *прикм.*, освітній *прикм.*, освітянський *прикм.*, освітянин, освітянка.

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ / ПАРЛАМЕНТ

фр. parlement (parlementarisme), *пол.* parlament (parlamentaryzm), *рос.* парламент (парламентаризм).

з англ. *parliament*, *фр.* *parlement* від *фр.* *parler*: «говорити» (СІС, ст. 503).

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ

Лексикографовані значення:

1) система державного буржуазного управління, за якою законодавча влада належить виборному парламентові (СУМ 6);

2) система правління, при якій існує сформований шляхом виборів парламент, що ухвалює закони, має вплив на діяльність та формування уряду (УСЕ).

Контекстні значення:

система політичної організації держави: монополізація державної влади представниками «Права і справедливості» суперечить засадам **парламентаризму** і порушує політичну рівновагу УМ 2005.10.28; створення більшості у ВР і перехід до неї всієї законодавчої влади свідчать про те, що законотворчість втратила публічну природу, про глибоку кризу **парламентаризму** в Україні ДТ 36(309), 2000; комуністам боротися за **парламентаризм** сам Маркс велів – вони за ліквідацію інституції президентства виступають із часу створення КПУ ДТ №7(331), 2001.

Колокації та ідіоми:

ідеї **парламентаризму**; криза **парламентаризму**.

Суміжні поняття: абсолютизм, меритократія, монархія.

Спільнокореневі слова: парламентарний *прикм.*

ПАРЛАМЕНТ

Лексикографовані значення:

- 3) законодавчий орган буржуазної держави, побудований повністю або частково на виборних засадах (СУМ, 6);
- 4) представницький законодавчий орган, який формується на виборній основі (УСЕ);
- 5) найвищий законодавчий представницький орган конституційної держави (СУМ, 6);

Контекстні значення:

1) **одна зі структурних одиниць системи влади:** народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у **парламенті** та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп КУ; розбіжності в поглядах щодо концепції територіальної реформи між депутатами владою коаліції у **парламенті** мало не призвели до розколу уряду УК 2005.11.11; державний рух коштів має контролюватись на центральному рівні **парламентом**, а на усіх інших – громадськими організаціями і зацікавленими особами. УК 2005.12.01; адміністрація, як і мудрий перевізник, комбінацію з трьома малосумісними діючими особами – **парламентом** Криму, урядом автономії і меджісісом кримських татар – розв'язала як і було заплановано ДТ №26(299), 2000;

2) **будівля, де засідає парламент:** вона встигала побувати і коло будівель уряду, **парламенту**, Верховного суду, Маріїнського палацу і навіть у Кончі-Засні, де засідає тодішній глава держави УК 2005.10.28.

Колокації та ідіоми:

однопалатний (двопалатний) **парламент**; депутат **парламенту**; засідання **парламенту**; вибори до **парламенту**.

Суміжні поняття: Верховна Рада, Сейм, Рейхстаг, Конгрес.

Спільнокореневі слова: парламентарний *прикм.*, парламентський *прикм.*, парламентар, парламентарій.

ПАРТІЯ

фр. parti, *пол.* partia, *рос.* партия.з лат. *pars (partis)*: «частина, галузь, відділ» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) добровільний бойовий союз однодумців-комуністів, організований з представників робітничого класу, трудящих селян і трудової інтелігенції Радянського Союзу; Комуністична партія Радянського Союзу (СУМ, 6);

2) політична організація, що виникла, діє та об'єднує своїх членів навколо визначеної програми, гасла чи керівника; прагне досягнути поставленої мети шляхом здобуття державної влади, її утримання тощо (УСЕ; СУМ, 6);

3) група осіб, об'єднаних спільністю яких-небудь політичних і економічних інтересів, за які вони борються, що може виникнути як опозиція всередині більшого угруповання, в середовищі представників одного класу (СУМ, 6).

Контекстні значення:

поняття функціонує в сучасному суспільно-політичному дискурсі головно зі значенням «політична організація, що виникла, діє та об'єднує своїх членів навколо визначеної програми, гасла чи керівника; прагне досягнути поставленої мети шляхом здобуття державної влади, її утримання тощо»: бачу і зараз багато проблем, дуже невдоволений деякими процесами, які в ній є, але в цілому, думаю, державотворчий елемент у цій **партії** дуже сильний УМ 2005.11.01; Македонія – єдина на Балканах країна, де дозволено створення **партій** на національній основі. У країні діє чотири албанські **партії**, дві з яких дуже впливові ДТ №10(334), 2001; громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні **партії** та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод КУ.

Колокації та ідіоми:

політична **партія**; **партія** влади; опозиційна **партія**; права (ліва) **партія**; легальна (нелегальна) **партія**;

робітнича (селянська) **партія**; лідер (представник) **партії**; створити (розпустити) **партію**; з'їзд **партії**; фракція ... **партії** у Парламенті;
 Комуністична **партія** України, Комуністична **партія** Західної України, Українська комуністична **партія**, Комуністична **партія** Східної Галичини
 Консервативна **партія**
 Лейбористська **партія**
 Ліберальна **партія**
 Ліберально-демократична **партія**
 Народно-соціалістична (трудова) **партія**
 Націонал-соціалістична робітнича **партія**
 Національно-демократична **партія**
 Національно-демократична **партія**
 Об'єднана народна **партія**
 Об'єднана селянська **партія**
Партія екологічного захисту
Партія свободи
 Революційна українська **партія**
 Республіканська **партія**
 Республіканська **партія**
 Соціал-демократична **партія**
 Соціалістична **партія**
 Українська демократична **партія**
 Українська народна трудова **партія**
 Українська **партія** соціалістів-революціонерів
 Українська **партія** соціалістів-федералістів
 Українська радикальна **партія**
 Сумжні поняття: ліві, праві
 Спільнокореневі слова: партійний *прикм.*, партійно *присл.*, партієць;
 багатопартійність; парт. ...: парткабінет, партквиток, партколегія, партком,
 парткомівський *прикм.*, парткомісія, парткомітет, партконференція.

ПАТРИОТИЗМ

фр. patriotisme, *пол.* patriotyzm, *рос.* патриотизм.

ПАТРИОТИЗМ: ПАТРИОТ з гр. πατριότης: «земляк, співвітчизник» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги (СУМ, 6);

2) позиція, яка поєднує відданість і любов до батьківщини, солідарність із власним народом та повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **громадянська позиція**: в тих словах, які ви наводите, бачу сильні патріотичні нотки. **Патріотизм** проявляється не в балачках, а у справах стосовно свого міста УК 2005.12.29; у політиці я все своє свідоме життя. Я зростаю у атмосфері націонал-патріотизму, оскільки мій батько, Роман Шухевич, був активістом визвольного руху УМ 2005.11.26;

2) **одна із рис, ознак, характеристик сучасної державної нації**: удосконалення однаково потребують усі чотири складові державного будівництва: політична, адміністративна, гуманітарна, методологічна. [...] Гуманітарна, яка «відповідає» за виховання суспільства в дусі національної гідності, державного патріотизму, високої свідомості та культури УК 2005.11.04; єдиним мірилом справжнього патріотизму і національної гордості стане висока якість вітчизняних виробів УК 2005.11.19; ідеологи патріотизму переконані: населення України можна зробити українським по духу за допомогою високої культури ДТ №19(343), 2001; не наповнені донині душі українців тим, без чого не буває ні вільної особистості, ні незалежної держави – гідністю й патріотизмом. ДТ №11(436), 2003;

3) у лапках означає відсутність патріотизму: «поруч не бажано!», в одному холопському списку бути – із людьми давно збанкрутілими, хоч би скільки не розводилися вони про свій «патріотизм» та любов до Вітчизни, яку давно спродали за шмат дорожньої [...] ковбаси УМ 2005.12.07.

Колокації та ідіоми:

демократичний (радянський, революційний, територіальний) патріотизм; ідеологи патріотизму; знев. квасний патріотизм, ура-патріотизм.

Суміжні поняття: націоналізм.

Спільнокореневі слова: патріотичність, патріотичний прикм., патріотично присл., патріот, патріотка.

ПЛЮРАЛІЗМ

фр. pluralisme, пол. pluralizm, рос. плюрализм.

з лат. pluralis: «множинний» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) ідеалістичне філософське вчення, світогляд, за яким в основі світу і його явищ лежать численні самостійні, незалежні духовні сутності; протилежне монізм (СУМ, 6);

2) демократичний принцип устрою, який допускає співіснування в певній господарській структурі різних форм власності, виявляє повагу до суспільних і культурних відмінностей, а також гарантує різним суспільним і політичним силам (політичним партіям) право висловлювати свої інтереси та брати участь у здійсненні влади (УСЕ);

3) філософський погляд, згідно з яким в дійсності чи в пізнанні існує (діє) багато різних, незалежних основних елементів (субстанцій, принципів, факторів, сил тощо) (УСЕ).

Контекстні значення:

1) характеристика політичної системи, устрою чого-н.: необхідно, щоб бюрократичні структури були спроможні сприймати існуючий політичний плюралізм і усвідомлювати наслідки дії державних органів для різних соціальних груп УК 2006.01.27; у соціальних процесах існує так званий закон маятника. Якщо довго затискати політичну систему, вона потім безповоротно хитнеться в біг більшого плюралізму, що й відбулося в Україні УМ 2005.11.30; конституційна норма про відокремлення церкви від держави і школи від церкви є – за об'єктивного і неупередженого аналізу – не більш ніж конкретизацією статті 15 Конституції, якою закріплено ідеологічний плюралізм як одну з фундаментальних засад суспільного життя в Україні ДТ №48(321), 2000;

2) співіснування різних (політичного, економічного, культурного) форм життя як принцип устрою правового суспільства: не минули даремно й роки виховання молоді в дусі толерантності, ідейного плюралізму й зрівноваженого ставлення до думки інших УМ 2005.12.01; опозиція теж не відзначилася помітними успіхами ні в законотворчій діяльності, ні в досягненні незалежності судів та хоча б якогось плюралізму в мас-медіа. ДТ №18(443), 2003;

3) співіснування багатьох поглядів, підходів, думок з приводу чого-н.: члени Кабінету Віктора Андрійовича за час його прем'єрства продемонстрували безпрецедентний плюралізм, оцінюючи як дії свого керівництва, так і ефективність обраного курсу ДТ №28(301), 2000; такий плюралізм оцінок не надто надихає не лише великий, а й середній і дрібний бізнес ДТ №9(537), 2005.

Колокації та ідіоми:

політичний (ідейний, економічний, суспільний) плюралізм; плюралізм думок.

Суміжні поняття: демократія.

Спільнокореневі слова: плюралістичний прикм.

ПОВСТАННЯ

фр. insurrection, *пол.* powstanie, *рос.* восстание.

Лексикографовані значення:

масовий збройний виступ (СУМ, 6, ст. 694);

Контекстні значення:

1) **конфлікт, метою якого є зміна влади (системи, режиму):** успішне антигетьманське **повстання** під керівництвом Директорії призвело до зміни режиму ДТ №37(310), 2000; саме високопоставлені чини правоохоронних органів першими оголосили про рішучу готовність не допустити **повстання** ДТ №44(519), 2004;

2) **акт громадянської непокорі; організоване протистояння владі (системі):** колишній полковник Радянської Армії політв'язень Микола Кузнецов організував у тюрмі **повстання**. УК 2005.12.16; як оцінюють вони події за рік, що минув після **повстання** Майдану і майданів, які бачать помилки і надії на просвіток? УМ 2005.11.01; наприкінці війни спалахнули великі антифашистські **повстання**, і ставлення радянського режиму до цих подій виразно продемонструвало справжні цілі і завдання Сталіна в Східній Європі ДТ №28(301), 2000;

3) **факт історії народу:** Український інститут національної пам'яті виконає свою місію, якщо зуміє підняти пласти суспільної свідомості українського народу, свідомості, яка матеріалізувалася у витворах матеріальної культури (будівлях, храмах, соборах тощо), у народних рухах, **повстаннях**, революціях, піснях, художніх творах краєвих митців, політичних програмах, універсалах, маніфестах і була об'єднана єдиними духовними мотивами УК 2005.11.01; повз увагу допитливого хлопчика не пройшли наслідки скасування кріпацтва, події, пов'язані з **повстанням** 1863 року, діяльність українських громад на Сході України та товариства «Просвіта»... УК 2005.12.17;

4) **дії, скеровані на збереження старого (часто негативного) укладу життя (часто в лапках):** водночас його – Шиви – методи роботи спровокували **«повстання»** частини старих кадрів нереформованого УТ-1, «читців» «темників» та іже з ними УМ 2005.10.28.

Колокації та ідіоми:

повстання мас (селян, робітників); народне (селянське) **повстання**; мирне (збройне)

повстання.

Древлянське **повстання** 945

Народне **повстання** в Україні та Білорусі 1594–1596

Повстання боксерів 1899–1901

Повстання Костюшка 1794

Повстання сипаїв 1857–1859

Суміжні поняття: (політичний) рух.

Спільнокореневі слова: повставати, повстати, повсталий *прикм.*, повстанський *прикм.*, повстанець.

ПОЛІТИКА

фр. politique, *пол.* polityka, *рос.* политика.

з гр. політкіа: «державна діяльність» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) цілі й завдання, що їх ставлять суспільні класи в боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цих цілей і завдань (СУМ, 7);

2) загальний напрям, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії (СУМ, 7; УСЕ);

3) події та питання внутрішньодержавного й міжнародного суспільного життя (СУМ, 7);

4) перен., розм. лінія поведінки в чому-небудь, певне ставлення до кого-, чого-небудь (СУМ, 7);

5) цілеспрямована діяльність у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків (УСЕ).

Контекстні значення:

програма (принципи, правила) дій, заходів тощо: на підставі указу Президента при облдержадміністраціях створено спеціальну раду з питань залучення іноземних інвестицій, яка покликана впроваджувати державну **політику** в галузі інвестицій, створювати найбільш сприятливі умови для інвесторів ДТ №31(406), 2002; експерти вважають, що, запроваджуючи нові правила поводження з готівкою, Національний банк продовжує свою **політику** стабілізації валютного ринку УМ 2005.10.27; спрямована на макроекономічну стабілізацію **політика** уряду призвела до того, що компанії були змушені реструктуруватися та швидко пристосуватися до нових умов діяльності ДТ №12(336), 2001; ринок зернових України продовжує залишатися ринком покуців (попиту), котрі через значну пропозицію зернових диктують цінову **політику** зерновиробникам ДТ №31(406), 2002.

Колокації та ідіоми:

антимонопольна (цінова, монетарна) **політика**; економічна (культурна, соціальна) **політика**; активна (велика, жорстка) **політика**; **політика** компромісу (стримування); **політика** партії (уряду); кадрова **політика**.

Політика подвійних стандартів.

Суміжні поняття: влада.

Спільнокореневі слова: політичність, політичний *прикм.*, політично *присл.*, політик.

ПОПУЛІЗМ

фр. populisme, *пол.* populizm, *рос.* популизм.

з лат. *populus* «народ»

Лексикографовані значення:

1) просте отожднення демократії з необмеженою реалізацією волі більшості (УСЕ);

2) пропагування політичних цілей незалежно від наявних партій та інституцій через безпосереднє звернення до народу з метою тиску на владу, політичну еліту (УСЕ).

Контекстні значення:

заходи, прийоми тощо, скеровані на почуття, інстинкти людей, метою яких є маніпуляція думкою народу; демагогія: така політика не повинна бути заручницею короткострокового політичного **популізму**. Необхідно, щоб вона базувалася на довгостроковій економічній стратегії і рік за роком наповнювалася конкретним змістом ДТ №31(456), 2003; зараз Україна опинилась у лабетах передвиборчого **популізму**. УМ 2005.11.17; ЗМІ одержали можливість донести до виборців аргументи сторін, а експерти – оцінити обґрунтованість пропозицій і глибину **популізму** тих, хто критикує, нічого не пропонуючи натомість ДТ №42(315), 2000; не можна допускати **популізму** в формуванні тарифів на тепло-, водопостачання й інші комунальні послуги, що бачимо в окремих регіонах України ДТ №3(428), 2003.

Колокації та ідіоми:

відвертий (цинічний) **популізм**.

Суміжні поняття: демагогія.

Спільнокореневі слова: популістський *прикм.*, популіст, популістка.

ПРА́ВІ / ПРА́ВІЙ

фр. droite, *пол.* prawica, *рос.* правые.

Лексикографовані значення:

1) представники реакційних, консервативних партій або течій всередині комуністичної партії, ворожих її генеральній лінії (СУМ, 7, ст. 502);

2) визначення консервативних угруповань, які вважають найбільшою цінністю повагу до традицій, авторитету, суспільної ієрархії, а також стриманість у проведенні змін у соціально-економічній й політичній системах (УСЕ, ст. 1103);

Контекстні значення:

консервативні партії, а також парламентські фракції таких партій, що захищають інтереси великих і середніх власників: найбільшою несподіванкою опитування стало те, що **праві** партії – такі, як УНП (1,1%) та Рух (0,7%), поступилися у Львові комуністам (1,6%) та «Регіонам» Януковича (1,2%) УМ 2005.11.01; у результаті поразки соціал-демократів до влади приходять **праві** та ліберальні партії, але загублені соціалістами голоси підбираються найчастіше не **правими** і **центристами**, а **ультраправими** ДТ №18(393), 2002; президент, олігархи, деякі **праві** партії, а народ залишається обманутим, і система зберігається в незмінному вигляді ДТ №19(343), 2001.

Колокації та ідіоми:

представники **правих**; дії (позиція, політика) **правих**.

Суміжні поняття: ліві; партія.

Спільнокореневі слова: правішати.

ПРА́ВО

фр. droit (loi), *пол.* prawo, *рос.* право.

Лексикографовані значення:

1) законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни (СУМ, 7);

2) система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю пануючого класу (в експлуататорському суспільстві) або всього народу (в соціалістичному суспільстві) (СУМ, 7; УСЕ);

3) виборвані народом справедливі соціальний лад і законодавство (СУМ, 7);

4) інтереси певної особи, суспільної групи і т. ін., які спираються на закон, релігійні заборони, давні звичаї і т. ін. (СУМ, 7);

5) обумовлений постановою держави, установи і т. ін. захист інтересів і можливостей особи щодо участі в чому-небудь, одержання чогось і т. ін. (СУМ, 7);

6) сукупність правових норм кодифікована за галузями (УСЕ);

7) сукупність міжнародних угод, договорів, що регулюють взаємовідносини держав у певних питаннях (СУМ, 7);

8) обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь (СУМ, 7);

9) перевага, привілей, пільга, надані кому-, чому-небудь (СУМ, 7);

10) офіційний дозвіл, допуск до виконання якихось обов'язків, до зайняття певної посади, вступу до вузу і т. ін. (СУМ, 7).

Контекстні значення:

1) **визнана суспільством, закріплена законодавчо можливість якоїсь чинності:** Нацбанк повинен мати **право** вступати у контакти з органами банківського регулювання і контролю іноземних країн УК 2005.11.08; чи переконливий аргумент «ми не готові» і «у нас немає грошей», коли йдеться про фундаментальні **права** людини – на свободу й особисту недоторканність? ДТ №12(487), 2004;

2) **узаконена можливість користуватися, володіти чим-небудь:** замість змагання державотворчих амбіцій ми з жахом спостерігали боротьбу за **право** мати вищій заміський котедж чи міуніципальний паркан УК 2005.10.28; за словами директора ботанічного саду академіка Валерія Єжова, протягом кількох років питання **права** на використання всієї території ДНБС залишалося невирішеним ДТ №24(399), 2002;

3) **узаконена можливість вимагати захисту своїх інтересів:** головні розбіжності стосувалися питань сексуальної освіти дітей і їхнього **права** на медичне обслуговування ДТ №20(395), 2002; йдеться про захист **прав** і законних інтересів осіб, котрі володіють авторськими й суміжними правами на аудіовізуальні твори та фонограми ДТ №43(316), 2000.

Колокації та ідіоми:

об'єктивне (суб'єктивне, моральне) **право; право** голосу (вибору); адміністративне (екологічне, земельне, карне, карно-процесуальне, конституційне, трудове, фінансове, цивільне, цивільно-процесуальне) **право; право** сильного, **право** оренди землі, **право** на професію (на помилку, на самооборону, на озброєну охорону, на рідне слово, на смерть); **право** лівої руки, **право** першої ночі, **право** сильного;

система права;

входити (увійти, вступити) в [свої] **права**, давати (дати) **право**, з повним **правом**, мати **право, на правах, на рівних правах**.

Магдебурзьке право.

Суміжні поняття: держава.

Спільнокореневі слова: правовий *прикм.*, правний *прикм.*; право...: правовідносини, правознавець, правознавство, правомірний *прикм.*, правомірність, правомірно *присл.*, правочинний *прикм.*, правомочність, правонаступник, правопорушення, правопорушник, правопорушниця, правопорядок, правосвідомість, правосуддя, правосудний *прикм.*

ПРЕЗИДЕНТСТВО / ПРЕЗИДЕНТ

фр. présidentialisme, *пол.* prezydentalizm, *рус.* президентство.

ПРЕЗИДЕНТ: з лат. *praesidens (praesidentis)*: «той, що сидить спереду» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) пост, посада президента; діяльність на цій посаді протягом певного часу (СУМ, 7);

2) територія, область, підвладна президентові (СУМ, 7).

Контекстні значення:

1) **президентська форма правління:** *ідея ротатії президентства в ЄС між усіма членами цієї організації здавалася дуже вдалою* ДТ 2(377), 2002;

2) **період перебування на посаді президента:** *з початком президентства Віктор Ющенко, перш за все, почав виконувати власну передвиборчу обіцянку про виведення наших військ з Іраку* УМ 2005.10.28; *припускаю, що й він на початку своєї каденції не планував вдаватися до тих порушень, які так тишино розбуяли наприкінці його президентства* УМ 2005.11.17.

Колокації та ідіоми: президент держави; президент корпорації; президент Національної академії наук України.

Суміжні поняття: керівник, лідер.

Спільнокореневі слова: віце-президент, президентський *прикм.*

ПРОФСПІЛКА

фр. syndicat, *пол.* związek zawodowy, *рус.* профсоюз.

Лексикографовані значення:

професійна спілка (СУМ, 8).

Контекстні значення:

громадська організація, створена на принципі професійної належності її членів: *наболілі запитання намагався знайти відповідь V з'їзд профспілки працівників державних установ України, який днями відбувся в столиці* УК 2005.12.14; *профспілка будівельників це якось ворушиться, а де голос інших професійних громадських організацій у розв'язанні згаданих вище проблем?* УК 2005.11.25; *130 шахтарів, які представляють Незалежну профспілку гірників України, притинили акцію протесту в Києві. Як повідомляє прес-служба Кабінету міністрів, цього вдалося досягти за підсумками останніх переговорів уряду із шахтарськими профспілками* ДТ №28(403), 2002; *одним з основних напрямків діяльності профспілки було і залишається налагодження цивілізованих, законних відносин триади – працівників, роботодавців та держави, аби утверджувати в суспільстві засади соціальної справедливості та партнерства* УК 2005.12.14.

Колокації та ідіоми:

голова **профспілки** (профспілкового комітету); комітет **профспілки**; **профспілка** будівельників (вчителів, транспортників, шахтарів); **профспілка** шахти (вищої школи).

Національний конгрес **профспілок**. Федерація незалежних **профспілок**.

Суміжні поняття: громадська організація.

Спільнокореневі слова: профспілковий *прикм.*

РЕВОЛЮЦІЯ

фр. révolution, пол. rewolucja, рос. революция.

з *фр. révolution* від лат. *revolutio*: «розгортання, переворот» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого суспільного ладу й утвердження нового, прогресивного (СУМ, 8);

2) переворот у якій-небудь галузі, що призводить до докорінного перетворення, удосконалення чого-небудь (СУМ, 8; УСЕ);

3) радикальна зміна суспільної структури, політичного устрою, державної влади, економічної системи; як правило насильницька, пов'язана з примусом і збройною боротьбою, іноді у формі мирного процесу (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **історична подія, пов'язана з докорінною зміною існуючого ладу, системи:** *XX століття прокотилося по людських долях трьома революціями, двома світовими війнами, досвідом тоталітаризму з його репресіями і руйнацією ustalених цінностей* ДТ №11(486), 2004; *в мені тривала нехтіть до слова «революція», поки в мене це слово асоціювалось із Жовтневою революцією. Коли ж ці асоціації зникли, я почав цілком спокійно вживати словосполучення «Помаранчева революція»* УМ 2005.11.17.

Колокації та ідіоми:

Помаранчева **революція**; Студентська **революція** на граніті; **революція** Гвоздик; буржуазна (соціалістична, пролетарська) **революція**; жовтнева (лютнева) **революція**; промислова (соціальна, сексуальна) **революція**.

Суміжні поняття: еволюція, трансформація, перетворення.

Спільнокореневі слова: революційність, революційний *прикм.*, революційно *присл.*, революціонізація, революціонізм, революціонізований *прикм.*, революціонізування, революціонізувати, революціонізуватися, революціонер, революціонерка.

РЕГІОН / РЕГІОНАЛІЗМ

фр. région, пол. region, рос. регион.

з лат. *regio (regionis)*: «область, округ» (СІС).

РЕГІОН

Лексикографовані значення:

1) певна територіальна одиниця (район, область, зона), що відрізняються з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними тощо) (СУМ, 8);

2) умовно виділений простір, який відрізняється від прилеглої території природними або набутими властивостями (УСЕ).

Контекстні значення:

у сучасному українському суспільно-політичному дискурсі це поняття функціонує переважно зі значенням «певна територіальна одиниця, що відрізняються з-поміж інших специфічними географічними, геологічними, етнографічними, економічними тощо рисами»: тому учасники «круглого столу» й запропонували концепцію втілення конкурентних переваг Черкащини, яка узагальнює громадське бачення стратегії розвитку регіону з використанням внутрішнього потенціалу бізнесу УК 2005.11.04; *держслужбовці не схильні шукати специфічних конкурентних переваг регіону, вважаючи, що головні ризики інвестування генеруються на національному рівні* УК 2005.11.04; *ініціатива утворення цієї Спільноти належить*

президентам України та Грузії – з метою спільними зусиллями країн Балтійсько-Чорноморсько-Каспійської дуги зміцнювати демократію в цих **регіонах** УМ 2005.11.02; територіальній устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку **регіонів**, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій КУ.

Колокації та ідіоми:

геополітичний (економічний, фізико-географічний) **регіон**; стратегії розвитку **регіону**; економіка **регіону**; конкурентні переваги **регіону**.

Суміжні поняття: район, область, край; територія.

РЕГІОНАЛІЗМ

Контекстні значення:

1) **система заходів щодо самостійного адміністрування (з особливими привілеями) регіоном; форма адміністративної децентралізації: регіоналізм** може виявляти позитивні наслідки, сприяти суспільно-економічному, політичному і культурному розвитку, а може вести до ускладнення його, гальмувати й посилювати негативні тенденції у суспільстві МЄЕ 1996; слабкість центральної влади може призвести до посилення небажаних тенденцій **регіоналізму**, як було, наприклад, в Росії МЄЕ 1996; **регіоналізм** в сучасних умовах висувається як структурна тенденція суспільно-економічного розвитку індустріально розвинутих країн МЄЕ 1996; я давно є активним прибічником кримського **регіоналізму** і вважаю, що це найскладніший, найцікавіший і найперспективніший регіон України ДТ №29(454), 2003; на зміну «кримському синдрому» прийшов новий – «северодонецький». Терміни «**регіоналізм**» і «сепаратизм» почали сприйматися як синоніми ДТ №46(574), 2005;

2) **інтеграційна взаємодія країн на регіональному рівні: якщо ці прогнози виправдаються, азійсько-тихоокеанський регіоналізм, тобто інтеграційна взаємодія країн на регіональному рівні, стане чинником глобального значення** ДТ №32(507), 2004; цілком можливо, що сьогодні, коли **регіоналізм** тріумфує, а розуміння необхідності згуртування зусиль у боротьбі зі спільною небезпекою очевидно, актуальною стане саме така, уже забута, схема «імперії» ДТ №32(407), 2002.

Колокації та ідіоми:

адміністративний (економічний, етнічний, етнокультурний) **регіоналізм**.

Суміжні поняття: федералізм; сепаратизм; інтеграція.

Спільнокореневі слова: регіональний прикм.

РЕЛІГІЯ

фр. religion, пол. religia, рос. религия.

з лат. religio: «побожність» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) несумісні з науковим світосприйняттям погляди та уявлення, в основі яких лежить віра в існування надприродних сил – богів, духів, душ, в їхнє панування над світом (СУМ, 8);

2) та чи інша віра; віросповідання (СУМ, 8);

3) те, що сліпо наслідують, чому поклоняються (СУМ, 8);

4) суспільно-культурне явище, суть якого окреслює ставлення людини до сфери сакрального (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **одна з форм суспільної свідомості: Перун, поставлений у величній людській подобі на високому пагорбі в Києві князем Володимиром і ним же звергнутий 988 р., коли вводилася християнська релігія** УК 2005.11.10; **спільна молитва за Україну відображає історичну роль церкви та важливе місце релігії в системі духовних цінностей українців усіх віросповідань** ДТ №32(560), 2005; **політичні ідеології концентрують свою увагу на політичних та економічних проблемах, залишаючи**

морально-етичну й духовну сфери головним чином **релігій** та церкви, при цьому, звичайно, постійно декларуючи прихильність до цінностей тієї чи іншої релігії ДТ №10(385), 2002;

2) певний тип структурування (групування, об'єднання) людей на основі віросповідання: жодна **релігія** не може бути визнана державою як обов'язкова КУ; перебувають за межами своїх країн і не можуть чи не бажають користуватися їх захистом внаслідок переслідувань або побоювання переслідувань за ознаками раси, національності, громадянства, **релігій**, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань УК 2005.11.15; як Президент я докладу всіх зусиль, аби ніколи питання мови, **релігій**, ідеології не розколювали Україну УМ 2005.11.22; на території України живуть представники найрізноманітніших **релігій**: і християни, і мусульмани, і їдеї ДТ №27(555), 2005.

Колокації та ідіоми:

основи **релігій**; первісні **релігії**.

Суміжні поняття: духовність, віра, віросповідання; церква, конфесія; Християнство, Іслам, Буддизм; атеїзм.

Спільнокореневі слова: релігійний *прикм.*, релігійність, релігійно *присл.*, релігійник.

РЕСПУБЛІКАНІЗМ

фр. républicanisme, *пол.* respublikanizm, *рос.* республиканизм.

РЕСПУБЛІКАНІЗМ: РЕСПУБЛІКА з лат *respublica* від *res* – справа і *publicus* – суспільний, всенародний (СІС).

Лексикографовані значення:

прихильність до республіки: однієї з форм державного правління (СУМ, 8).

Контекстні значення:

республіканська форма правління (стосовно французького республіканізму): як ми побачимо далі, світськість не вичерпується антиклерикальною боротьбою, але пов'язана також із формуванням моралі (світської), запровадженням ідей **республіканізму** в таких важливих соціальних інституціях, як, наприклад, школа. Постаючи як результат історичної побудови, французький варіант світськості зазнав в своєму розвитку три етапи: епоху заснування (період Великої французької революції), ХІХ століття – період, який можна охарактеризувати як «конфлікт двох Францій», та, нарешті, період прогресуючого світського замирення ДТ №28(403), 2002.

Колокації та ідіоми:

класичний (ліберальний) **республіканізм**; традиція **республіканізму**; теорія політичного **республіканізму**.

Суміжні поняття: республіка; республіканські цінності; демократія; комунізм, консерватизм, лібералізм, монархізм.

Спільнокореневі слова: республіканець, республіканка.

РЕСПУБЛІКАНСЬКІ ЦІННОСТІ *фр.* valeurs républicaines

Контекстні значення:

набір принципів республіканізму (стосовно французького республіканізму): водночас політичний контекст, позначений війною та терором, підштовхнув до запровадження (в 1793 р.) революційних культів (культу богині Розуму, богині Свободи), осереддям яких стали нові **республіканські цінності**, а також – до політико-релігійних переслідувань, край яким могло б покласти відокремлення церкви від держави (яке було прокламовано, як ми зазначили вище, лише в 1795 р.) ДТ №28(403), 2002.

Суміжні поняття: республіка, республіканізм.

РІВНІСТЬ

фр. égalité, пол. równość, рос. равенство.

Лексикографовані значення:

рівне становище людей у суспільстві, що виражається в однаковому відношенні до засобів виробництва і в користуванні одними й тими ж політичними та громадянськими правами (СУМ, 8).

Контекстні значення:

1) **одна із засад демократичного суспільства:** *основними засадами судочинства є: [...] рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом КУ; ... під єдиною відповідальністю ми розуміємо рівність усіх без винятку перед законом ДТ №36(511), 2004;*

2) **рівне становище політичних сил, гілок влади, ланок суспільства тощо:** *друга частина вашого запитання – про рівність влади і бізнесу УК 2005.12.15; при декларації «рівності всіх» ми все ж таки маємо кілька конфесій із «особливим статусом» ДТ №49(474), 2003;*

3) **становище однієї держави щодо інших держав:** *заснування [...] міжнародної організації для підтримання міжнародного миру і безпеки, заснованої на принципах суверенної рівності всіх таких держав, великих і малих УК 2005.11.04.*

Колокації та ідіоми:

соціальна (політична, економічна) **рівність**; **рівність** перед законом; **рівність** прав (можливостей, свобод);

гендерна (статева, вікова) **рівність**.

Свобода, **Рівність**, Братерство (Liberte, Egalite, Fraternite).

Суміжні поняття: братерство, свобода; фемінізм.

Спільнокореневі слова: рівний *прикм.*

СВОБОДА

фр. liberté, пол. wolność, рос. свобода.

Лексикографовані значення:

1) відсутність політичного й економічного гноблення, угиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля (СУМ, 9);

2) державний суверенітет (СУМ, 9);

3) перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі і т. ін. (СУМ, 9);

4) можливість діяти без перешкод і заборон у якій-небудь галузі, незалежно (СУМ, 9);

5) філософська категорія – можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства (СУМ, 9);

6) легкість, відсутність утруднень в чому-небудь (СУМ, 9).

Контекстні значення:

1) **відсутність контролю за (над) діяльністю індивіда чи суспільства (народу, нації):** *певні романтичні очікування Майдану були двох типів. Перше, в чому всі були єдині – ми не хотіли диктатури і прагнули демократії. Ми хотіли свободи слова і вільного прояву громадської активності УК 2005.11.23; досліджувати, виявляти, піднімати із забуття на різних історичних етапах суспільну свідомість українського народу, в якій домінували прагнення до свободи нації і свободи діяльності вільної особистості, до виборення власної самостійної держави, до вільного цивілізаційного поступу УК 2005.11.01; інтелектуальна свобода й незалежність для них означають передусім фінансову незалежність від головного об'єкта своїх досліджень – політики, тих чи інших її конкретних суб'єктів ДТ №26(299), 2000;*

2) **політичне гасло:** *кожен великий суспільний рух (а великі революції тим більше) має свою Євангелію і робить її мечем. Здебільше ця Євангелія, цей меч – Свобода. А від часів Французької революції це й Рівність і Братерство ДТ №8(433), 2003;*

3) **власна назва:** *Це не буде мітинг, — каже пан Аваков, — швидше, це буде привід для тих людей, хто вважає, що ті події щось дали йому в житті, прийти на площу **Свободи**, побачити друзів, поспілкуватися* УМ 2005.11.04.

Колокації та ідіоми:

внутрішня (інтелектуальна, моральна) **свобода**, **свобода** совісті (віросповідання); **свобода** слова (творчості); права і **свободи**; право на **свободу**.

Свобода, **Рівність**, Братерство (Liberte, Egalite, Fraternite).

Суміжні поняття: братерство, рівність, фемінізм.

Спільнокореневі слова: *свобідний прикм., свобідно присл.; свободо...: свободолюбність, свободолубство, свободолубний прикм., свободолуб.*

СОЦІАЛІЗМ

фр. socialisme, пол. socjalizm, рос. социализм.

з *фр. socialisme* від лат. *socialis*: «суспільний» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) перша фаза комуністичної формації, суспільний лад, що приходить на зміну капіталізму, заснований на суспільній власності на знаряддя і засоби виробництва, владі трудящих, керованих робітничим класом на чолі з марксистсько-ленінською партією (СУМ, 9; УСЕ);

2) учення про побудову такого суспільного ладу (СУМ, 9);

3) збірна назва різних дрібнобуржуазних і буржуазних вчень про реформу капіталістичного суспільства шляхом залагоджування антагоністичних суперечностей (СУМ, 9);

4) соціальна ідеологія, що ставить за мету усуспільнення власності та справедливий розподіл благ (УСЕ);

5) суспільний рух, який ставив за мету здійснення принципів наукового соціалізму (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **суспільно-економічний лад, що, за теорією, має прийти на зміну капіталізму:** *культура суспільного реагування, яка дозволила «перетопити» експортований зі сталініцини соціалізм у формацію, що набагато більше відповідала чеським національним уявленням. Звідси, очевидно, й народився міф про «соціалізм із людським обличчям»* ДТ №5(380), 2002;

2) **у словосполученні з прикметником розвинений має певне іронічне забарвлення і означає: наявність негативних суспільно-економічних проявів у суспільстві (здебільшого в лапках):** *ідея і проекти створення цієї гідроаккумуляторної електростанції, призначеної покривати пікові навантаження, з'явилися у 70-ті роки минулого століття, коли пишним квітом бував «розвинений соціалізм» і його ідеологи виношували планетарні задуми повороту сибірських річок та зрошення середньоазійських пустель* УК 2005.11.22.

Колокації та ідіоми:

світова система **соціалізму**; **соціалізм** з людським обличчям; крах **соціалізму**; плановий (розвинений, науковий, утопічний) **соціалізм**.

Суміжні поняття: комунізм; первіснообщинний лад, рабовласництво, феодалізм, капіталізм.

Спільнокореневі слова: соціалістичний *прикм.*, соціаліст, соціалістка.

СУВЕРЕНІТЕТ

фр. souverainete, пол. suwerenność, рос. суверенитет.

з нім. *Souveränität*, *фр. souverainete* (СІС).

Лексикографовані значення:

1) риса, притаманна державі, яка полягає у незалежності від інших держав та самостійності у врегулюванні внутрішніх проблем (УСЕ; СУМ, 9).

2) становище суверена, право верховної влади (СУМ, 9).

Контекстні значення:

1) **виключне право здійснювати верховну владу в державі, незалежно від будь-кого: носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ.** КУ;

2) **основний принцип міждержавних, міжнародних, міжнаціональних правових відносин: щодо українсько-російських відносин, Президент України підкреслив, що вони мають вибудовуватися як «принципово дружні», не зачіпаючи суверенітету обох країн** УК 2005.11.17; **все, що стосується держави – захист суверенітету, територіальної цілісності та недопущення втручання у внутрішні справи України** УК 2005.12.02; **тоді Росія, як і решта вищезазначених країн, за словами Президента, «зобов'язалася утримуватися від тиску на Україну, який би загрожував нашому національному суверенітету»** УМ 2005.12.20; **суверенітет – форма демократичного життя, необхідна умова нормалізації та гармонізації міжнаціональних відносин, забезпечення етнополітичної стабільності, зміцнення національної безпеки окремих держав, встановлення рівно-правних міждержавних стосунків та збереження миру** МБЕ 1996; **наші північні сусіди чудово розуміють, що друковане слово є найпотужнішим чинником національного суверенітету.** ДТ №43(316), 2000.

Колокації та ідіоми:

державний (народний, національний) **суверенітет**; енергетичний (інформаційний) **суверенітет**.

Суміжні поняття: незалежність.

Спільнокореневі слова: суверенність, суверенний *прикм.*, суверенно *присл.*

СУСПІЛЬСТВО

фр. société, *пол.* społeczeństwo, *рос.* общество.

Лексикографовані значення:

1) сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ (СУМ, 9);

2) сукупність мешканців певної країни (УСЕ);

3) організована соціальна спільнота, яку характеризує доволі високий ступінь єдності, почуття своєї відмінності від інших таких спільнот (УСЕ).

Контекстні значення:

поняття в українському суспільно-політичному дискурсі здебільшого має значення «організована соціальна спільнота людей, яку характеризує доволі високий ступінь єдності, почуття своєї відмінності від інших таких спільнот»: використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі КУ; жваве обговорення в суспільстві викликав Указ Президента України Віктора Ющенка «Про додаткові заходи щодо увічнення пам'яті жертв політичних репресій та голодоморів в Україні» від 11 липня 2005 року УК 2005.11.01; **рішення економічної політики, на мій погляд, є лише півзаходами, які не ведуть до реальних перетворень економіки й суспільства** ДТ №10(334), 2001.

Колокації та ідіоми:

відкрите (громадянське, масове, інформаційне) **суспільство**; постколоніальне **суспільство**.

Суміжні поняття: спільнота, соціум.

Спільнокореневі слова: суспільний *прикм.*

ТОТАЛІТАРИЗМ / ГОЛОДОМОР

ТОТАЛІТАРИЗМ

фр. totalitarisme, *пол.* totalitaryzm, *рос.* тоталитаризм.

ТОТАЛІТАРИЗМ: ТГОТАЛІТАРНИЙ з *фр.* totalitaire від лат. totus: «весь, цілий» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) тоталітарний режим (СУМ, 10);

2) прихильність до цього режиму, захист його (СУМ, 10);

3) система управління, яка прагнула до цілковитого підпорядкування суспільства державі за допомогою монополії на інформацію та пропаганду, офіційної державної ідеології, обов'язкової для громадян, терору таємних служб, масових монопартиї (УСЕ).

Контекстні значення:

4) **форма державного ладу:** НАТО проводить правильну політику, воно намагається не конфліктувати з Росією, а навпаки, вишукувати там ті здорові сили, які хотіли б відвернути її від **тоталітаризму** УК 2005.11.24; ваша революція [Помаранчева революція] страшенно налякала всю російську владу, підштовхнула її до твердіших кроків у напрямку будівництва особливої форми **тоталітаризму**, якої не існувало раніше на «радянських просторах» УМ 2006.02.01; початковою точкою посткомуністичної трансформації колишніх радянських республік був не традиційний **тоталітаризм**, а авторитаризм, але вже м'який, що розкладається і безсиллий ДТ №34(509), 2004;

5) **політична система, в основі якої лежить ідеологія насильства:** у суспільній атмосфері України, вивільненої від партійної диктатури, не мало би бути неподоланних перепон для того, щоб віддати Жовтневий палац для вшанування пам'яті жертв **тоталітаризму** УК 2005.11.01; серед ступу поблизу Караганди ми поставили пам'ятний хрест на місці, де в страшних сталінських таборах загинули десятки тисяч наших земляків. Вірю, що мої послідовники продовжать цю справу і встановлять там гідний пам'яті жертв **тоталітаризму** монумент УК 2005.12.30; мусимо нарішити сказати собі, що політичний **тоталітаризм** ХХ століття – нацистський, більшовицький – разом спорудив для людства страхотливу шибеницю. ДТ №41(314), 2000;

6) **внутрішньодержавна політика Радянського Союзу:** до речі, «найбільший із Дзержинських», який до 1991 року височів на Луб'янській площі Москви і був одним з головних символів радянського **тоталітаризму**, тепер зріє своїм виглядом серія сталіністів та кадебістів у парку скульптур біля Центрального будинку художника у Москві УМ 2005.11.10; радянський соціалізм сповідував колективізм, практикував **тоталітаризм** та авторитаризм – тому пригнічував розвиток людини, яка, за Гегелем, є «вищою панівною свідомістю» ДТ №13(438), 2003; складний, описаний сучасними істориками як час **тоталітаризму**, залізної завіси тощо. У ньому жили мільйони людей, що склали радянську державу ДТ №47(371), 2001.

Колокації та ідіоми:

економічний **тоталітаризм**; традиційний **тоталітаризм**; комуністичний (посткомуністичний, радянський) **тоталітаризм**; епоха **тоталітаризму**.

Суміжні поняття: диктатура, тиранія, фашизм, сталінізм.

Спільнокореневі слова: тоталітарність, тоталітарний прикм.

ГОЛОДОМОР

фр. génocide ukrainien, пол. głodomor, рос. голодомор.

букв. «голодом морити».

Лексикографовані значення:

штучно організований більшовицькою владою голод в Україні шляхом встановлення завищених хлібозаготівельних планів і примусового вилучення продовольства у селян (УСЕ).

Контекстні значення:

політика СРСР у першій половині ХХ ст. щодо українців; організоване масове винищення українців (з великої і з малої літер): найближчими днями всі ми згадаємо іншу сумну сторінку української історії: **Голодомор**, який забрав десять мільйонів синів і дочок у 1932–33 роках минулого століття УК 2005.11.24; Литва, не тільки її політики, а й широкий загал, громадськість продемонстрували небайдужість до того, що болить нам, долучившись до країн, які визнали **голодомор** 1932 – 1933 років актом геноциду українського народу УК 2005.12.15; це було суто наукове визначення на основі незаперечних доказів, неспростовних аргументів і насамперед прочитання

офіційної радянської преси періоду **Голодомору** УМ 2005.11.10; коли ж понад 8 мільйонів українців помирали від організованого сталінським режимом **голодомору**, за репортажі про «комуністичний рай» в Україні вручалась престижна журналістська премія ДТ №17(392), 2002; наша історія XX ст. була історією боротьби і репресій, боротьбою – з українського боку, репресіями, терором – з боку окупантів, які для підкорення України вдавалися аж до геноциду (**голодомор** 1932 – 1933 років, організований сталінським режимом) УК 2005.11.01; просити прощення в країні за скоєні щодо неї злочини – це питання не лише етичного катарсису, а й політичної відповідальності. Але до сьогодні від офіційної Росії не надійшло жодного сигналу про визнання цієї вини. Більш того, офіційна Росія не просто не визнає цієї вини, – вона не визнає самого факту **Голодомору** УМ 2005.11.26.

Колокації та ідіоми:

сталінський **голодомор**.

Суміжні поняття: голокост, геноцид, етноцид, фашизм, сталінізм.

ТРАДИЦІЯ

фр. tradition, пол. tradycja, рос. традиция.

з лат *traditio*: «передача» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки тощо, які склалися історично й передаються із покоління в покоління (СУМ, 10);

2) передача досвіду, звичаїв, культурних надбань із покоління в покоління (СУМ, 10; УСЕ).

Контекстні значення:

1) **мистецтво запам'ятовування й передавання історії від покоління до покоління (часто без фіксації на письмі):** на думку дослідників, специфічний господарсько-культурний комплекс сибірських українців, в якому поряд з успадкованими **традиціями** значну роль відіграли зв'язки з іншими етнічними групами УК 2005.11.17; зберігалась історико-культурна спадкоємність базатовікових національних **традицій**, що знайшла своє відображення в кращих творчих здобутках сучасних українських архітекторів ДТ №30(405), 2002; купуючи обручки на весілля, ми не замислюємося над походженням і значенням цієї **традиції**. ДТ №24 (399), 2002; національна співоча **традиція** є основою професіоналізму в нашій музиці ДТ №6(431), 2003;

2) **процедура, яка повторюється в однаковий спосіб рік за роком, покоління за поколінням:** загроза для грошово-кредитної політики полягає в тому, що, за **традиціями** світової практики, філії іноземних банків не є юридичними особами і керуються у своїй діяльності банківським законодавством країн, де розміщений материнський банк УК 2005.11.08; для вступу України до НАТО вже є необхідні та достатні передумови, до яких належать – глибока демократична європейська **традиція** українського народу УК 2005.12.16; конгрес цього року довелося проводити двічі. Причин у нас для цього вистачало, бо вже стає поганою **традицією**, що у федерації можуть розглянути проблеми збірних без наставників цих команд УМ 2005.11.01; рідко до Києва приїжджають на гастролі театри з обласних центрів. Приємною **традицією** може похвалитися Закарпатський українській музично-драматичний театр, який щороку показує свій набуток у столиці УМ 2005.11.10.

Колокації та ідіоми:

входити (увійти) **в традицію**; **традиції** українського бароко; (українські) народні (національні) **традиції**;

культурна (мистецька) **традиція**; демократична (політична) **традиція**; успадковані (історичні) **традиції**.

Суміжні поняття: звичай(і); історія; пам'ять.

Спільнокореневі слова: традиційність, традиціоналізм, традиційний прикм., традиційно присл., традиціоналіст, традиціоналістка.

УТОПІЯ

фр. utopie, *пол.* utopia, *рос.* утопия.

з гр. οὐ – не і τόπος – місце: «неіснуюче місце» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) учення про соціальну перебудову, про ідеальний суспільний лад, яке не ґрунтується на науковому розумінні об'єктивних закономірностей суспільного розвитку (СУМ, 10);

2) фантазія, нездійсненна мрія (СУМ, 10);

3) уявлення про ідеальне суспільство, яке відрізняється від критично оцінюваного статус кво (УСЕ);

4) проекти суспільної перебудови, що не враховують реалій і не вказують засобів їхнього досягнення (УСЕ).

Контекстні значення:

щось, чого немає, не існує, не може бути: *сподіватися на повне державне фінансування – утопія.* УК 2006.01.28; *проблеми, пов'язані з російською контрабандою та оптимізацією акцизних ставок, розв'язалися самі собою. Але наразі – це утопія* ДТ №46(319), 2000; *вибору бути людьми або не бути ними, рахуватися із реальністю чи вірити в утопії, бути відповідальними чи вважати, що за нас там усе вирішать* ДТ №51(375), 2002.

Колокації та ідіоми:

комуністична **утопія**; кабінетна **утопія**.

Суміжні поняття: фантазія.

Спільнокореневі слова: утопізм, утопічність, утопічний *прикм.*, утопіст, утопістка.

ФАШИЗМ / СТАЛІНІЗМ

ФАШИЗМ

фр. fascisme, *пол.* faszyzm, *рос.* фашизм.

з іт. *fascismo* від лат. *fascis*: «в'язка хмизу» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) політична течія, що виникла в капіталістичних країнах у період загальної кризи капіталізму й виражає інтереси найбільш реакційних і агресивних сил імперіалістичної буржуазії, а також терористична диктатура монополістичного капіталізму, для якої характерним є розгнуданий шовінізм, расизм, знищення демократичних свобод, розв'язування загарбницьких воєн (СУМ, 10);

2) тоталітарна форма правління, запроваджена 1922 року в Італії, диктатура і культ вождя і підпорядкування йому політичної еліти (УСЕ).

Контекстні значення:

ідеологія, заснована на радикальному націоналізмі, шовінізмі, расизмі, тоталітаризмі, з'явився з більшовизмом і сталінізмом: *над світом нависла коричнева примара фашизму. Його ідеологи галасували про одвічну вищість арійської раси* ДТ №1(325), 2001; *3-поміж усіх основних ідеологій ХХ століття фашизм був єдиною ідеологією, що з'явилася на світ водночас із настанням самого століття.* ЕПД 2000; *слід пам'ятати, що соціалістичні ідеї тоді були знаком доби, не Винниченко їх придумав (він, зрештою, зрозумів, що «з червоного більшовицького яйця виплуплюється фашизм»).* УК 2005.12.08; *Сталін зближився з гітлерівським фашизмом, який винищує безневинних людей, а ми йому ешелонами посилаємо хліб* ДТ №41(314), 2000; *нашесть гунів і готів змінити татарські пюндрування й європейський колоніалізм, на хвилі звільнення від якого сталася його агонія у двох світових війнах – зіткненні більшовизму й фашизму, що перейшли у холодну війну й сучасне розділення України між Росією і «західним співтовариством»* ДТ №11(386), 2002.

Колокації та ідіоми:

німецький (італійський) **фашизм**; гітлерівський **фашизм**.

Суміжні поняття: тоталітаризм; більшовизм; радикальний націоналізм.

Спільнокореневі слова: фашизація, фашизувати, фашизуватися, фашистський *прикм.*, фашист, фашистка; антифашистський *прикм.*, антифашист, антифашистка.

СТАЛІНІЗМ

фр. stalinisme, *пол.* stalinizm, *рос.* сталинизм.

від Сталін.

Контекстні значення:

1) **тоталітарна форма правління в СРСР, запроваджена Й. Сталіним:** документи про цей злочин **сталінізму** проти людства також упродовж довгих десятиліть ретельно приховувалися в кремлівських архівах і впливли на світ лише 1996 року ДТ №28(301), 2000; зведення Хрущовим рахунків зі **сталінізмом** напередодні XX з'їзду, який відбувся у Москві 24 лютого 1956 року, прозвучило неначе бомба в усіх державах Східної Європи, щоправда, з різним ефектом ДТ №7(331), 2001; Україна будує свою демократію після 70 років – комунізму та **сталінізму**. ДТ №39(414), 2002;

2) **ідеологія насильства: сталінізм – це зло, а будь-яке насильство над людиною, обмеження її волі, порушення прав – гріхи неспокутні** СВ 2006.01.26; російська «п'ята колона» у Севастополі й на теренах Автономної Республіки Крим безкарно поширює комуністсько-імперську міфологію та московсько-реваншистську ідеологію, регенеруючи радянський тоталітаризм та **сталінізм**, породжуючи зневіру в українську державність УМ 2005.11.18.

Колокації та ідіоми:

спадщина **сталінізму**; епоха (період, часи) **сталінізму**; жертви **сталінізму**; засудження **сталінізму**; суд над **сталінізмом**.

Суміжні поняття: тоталітаризм; шовінізм.

Спільнокореневі слова: сталінський *прикм.*, сталініст, сталіністка.

ФЕМІНІЗМ

фр. féminisme, *пол.* feminizm, *рос.* феминизм.

з *фр.* *féminisme* від лат. *femina*: «жінка» (СІС).

Лексикографовані значення:

1) у буржуазних країнах – політичний рух за зрівняння жінок у правах з чоловіками (СУМ, 10).

2) феміністичний рух – будується на твердженні, що причиною домінування в суспільному житті чоловіків є патріархальні стосунки; аби їх ліквідувати, проголошує програму рівноправної участі жінок і чоловіків у громадському та приватному житті (УСЕ).

Контекстні значення:

1) **теорія рівності статей:** я ж завжди вважала, що **фемінізм** бореться саме за те, щоб жінка мала право вибирати свій шлях у житті самостійно ДТ №36(309), 2000; на обкладинці – портрет незабутньої Соломії Павличко, яка, по суті, принесла ідеї **фемінізму** та гендеру в українське суспільство ДТ №41(314), 2000; подивимося, чи справді в суспільстві «вагомої перемоги **фемінізму**» вимоги до чоловіків значно вищі чи і там, і тут вони цілком традиційні ДТ №15(390), 2002;

2) **ідейна основа організованого руху жінок:** тенденція зародилася на початку 70-х років, коли тверезомислячий **фемінізм** узяв черговий бастион і жінки почали швидко освоювати різноманітні професії, що вважалися колись суто чоловічими ДТ №29(302), 2000; Як, домігшись жіночої рівноправності, зберегти відвічні жіночі привілеї? У цьому сьогодні полягає основне питання **фемінізму**. ДТ №47(422), 2002.

Колокації та ідіоми:

агресивний (примітивний) **фемінізм**; літературний **фемінізм**; гідра **фемінізму**.

Суміжні поняття: (гендерна) рівність.

Спільнокореневі слова: фемінізація, фемінізувати, фемінізуватися, феміністичний *прикм.*, фемініст, феміністка.

ЦЕРКВА

фр. eglise, *пол.* kościół, *рос.* церковь.

Лексикографовані значення:

1) релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості (СУМ, 11);

2) християнська релігійна спільнота, встановлена Ісусом Христом, загал віруючих, що творять одну пільноту (УСЕ);

3) будівля, в якій відбувається християнське богослужіння (СУМ, 11; УСЕ).

Контекстні значення:

у сучасному суспільно-політичному дискурсі це поняття найчастіше функціонує зі значенням «релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості»: Президент зустрівся у Стамбулі із Вселенським патріархом Варфоломієм I, повідомивши, що «українське суспільство чекає на створення єдиної Помісної православної церкви» УМ 2005.11.01; два патріархи – Володимир (УПЦ КП) і Димитрій (УАПЦ) – були вже близькі до того, аби з'єднатися в одну Церкву [...] На жаль, патріарху Володимиру не вистачило років для життя УМ 2005.10.01

Колокації та ідіоми:

канонічна (неканонічна) церква; церква православного (греко-католицького, латинського) обряду; християнська церква, (помісна) православна церква

Англійська (Кальвініська, Лютеранська) церква

Вселенська церква

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ)

Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП)

Українська Грекокатолицька Церква (УГКЦ)

Суміжні поняття: релігія; віра, віросповідання; Бог.

Спільнокореневі слова: церковний *прикм.*, церковник, церковниця, церковно...: церковнопарафіяльний *прикм.*, церковноприходський *прикм.*, церковнослов'янськ., церковнослов'янський *прикм.*, церковнослужитель.

Вікторія Іващенко, к. філол. н.*

Інститут української мови НАН України (Київ)

УДК 811.161.2+81'373:001.4

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА-МІНІМУМУ ОСНОВНИХ ТЕРМІНОПОНЯТЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ

У статті пропонуємо перелік та визначення основних метапонять, за допомогою яких можна описати такі лінгвістичні об'єкти, як концепт та концептосфера, враховуючи лише лексико-семантичний рівень їх актуалізації. Пропонований словник-мінімум містить як уже відомі (однак в окремих випадках децю переосмислені та дефінітивно оновлені) у цій галузі лінгвістичного знання термінопоняття, так і введені автором новотвори.

Посилений інтерес науковців до такої універсалії, як *концепт*, спричинив формування на стику лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики нової галузі лінгвістичних досліджень – *лінгвістичної концептології* (*лінгвоконцептології*), основною одиницею якої є *лінгвоконцепт* (*лінгвокультурний концепт*) – вербалізований смисл. Оформлення лінгвоконцептології в самостійну лінгвістичну дисципліну ініціюють наукові праці С. Аскольдова, Дж. Лаффала, Р. Павільоніса, О. Кубрякової, С. Нікітіної,

* © В. Іващенко, 2006